

**ΤΕΙ ΑΘΗΝΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ**

**ΑΝΤΩΝΙΟΣ Π. ΜΑΝΙΑΤΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΗΣ**

T O U R – I S M E !

**ΑΝΟΙΚΤΟ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΜΑΘΗΜΑ
ΤΟΥ ΤΕΙ ΑΘΗΝΑΣ**

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΑΘΗΝΑ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΥΛΗΣ

- Ενότητα 1. Απαρχές της οργάνωσης του τουρισμού στην Ελλάδα
- Ενότητα 2. Οι επόμενες περίοδοι της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας Πολιτικής
- Ενότητα 3. Η τρέχουσα περίοδος της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας
- Ενότητα 4. Αποδυνάμωση του ΕΟΤ
- Ενότητα 5. Ο Ν. 4276/2014 με έμφαση στον τουρισμό υπαίθρου
- Ενότητα 6. Χορηγία για την τουριστική ανάπτυξη και προβολή της Ελλάδας
- Ενότητα 7. Τα οικιστικά πολιτιστικά αγαθά και η χωροταξία
- Ενότητα 8. Η διττή καινοτομία του Ν. 3201/2003
- Ενότητα 9. Εισαγωγή στο Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό
- Ενότητα 10. Ειδικές μορφές τουρισμού κατά το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό
- Ενότητα 11. Ο Πολιτισμικός Τουρισμός κατά το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό
- Ενότητα 12. Νομικό καθεστώς της τουριστικής προσέγγισης της πολιτιστικής κληρονομιάς – Ανακεφαλαίωση

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ενότητα 1. Απαρχές της οργάνωσης του τουρισμού στην Ελλάδα	5
1.1 Πρώτη περίοδος της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής	5
1.2 Τα πολιτικά δικαιώματα στον Τύπο και στον Τουρισμό	6
Ενότητα 2. Οι επόμενες περιόδοι της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας Πολιτικής	9
2.1 Δεύτερη περίοδος της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής	9
2.2 Τρίτη περίοδος της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής	11
Ενότητα 3. Η τρέχουσα περίοδος της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής	12
3.1 Τέταρτη περίοδος της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής	12
3.2 Ο ΕΟΤ	13
Ενότητα 4. Αποδυνάμωση του ΕΟΤ	15
4.1 Η νομοθετική μεταβίβαση αρμοδιοτήτων	15
4.2 Το ενδεχόμενο μίας περαιτέρω μεταρρύθμισης	16
Ενότητα 5. Ο Ν. 4276/2014 με έμφαση στον τουρισμό υπαίθρου	18
5.1 Εισαγωγή στο Ν. 4276/2014	18
5.2 Ο αγροτουρισμός κατά το Ν. 4276/2014	18
Ενότητα 6. Χορηγία για την τουριστική ανάπτυξη και προβολή της Ελλάδας	21
6.1 Νομικό καθεστώς της χορηγίας	21
6.2 Συμβούλιο χορηγιών	21
6.3 Ορισμός και περιεχόμενο της σύμβασης χορηγίας και έκθεση απολογισμού	22
6.4 Έκπτωση χορηγιών, κατηγορίες χορηγιών και είσπραξη των χορηγιών	23
Ενότητα 7. Τα οικιστικά πολιτιστικά αγαθά και η χωροταξία	25
7.1 Συνταγματική προσέγγιση της χωροταξικής και πολεοδομικής αρμοδιότητας	25
7.2 Θέσπιση και περιεχόμενο του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης	27
7.3 Προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης	29
7.4 Ο χωροταξικός σχεδιασμός σε εκσυγχρονιστική τροχιά κατά την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης	31
Ενότητα 8. Η διττή καινοτομία του Ν. 3201/2003	33

8.1 Η καινοτομία της «απόσυρσης κτιρίων»	33
8.2 Διατηρητέα κινητά πράγματα με απόφαση του Υπουργού Αιγαίου	36
Ενότητα 9. Εισαγωγή στο Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό	37
9.1 Θέσπιση και σκοπός του Πλαισίου	37
9.2 Κατηγοριοποίηση του εθνικού χώρου και κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης	38
Ενότητα 10. Ειδικές μορφές τουρισμού κατά το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό	44
10.1 Αστικός Τουρισμός	44
10.2 Θαλάσσιος Τουρισμός	45
Ενότητα 11. Ο Πολιτισμικός Τουρισμός κατά το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό	47
11.1 Πολιτισμικός Τουρισμός	47
11.2 Θρησκευτικός Τουρισμός	48
Ενότητα 12. Νομικό καθεστώς της τουριστικής προσέγγισης της πολιτιστικής κληρονο- μιάς – Ανακεφαλαίωση	49
12.1 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ	49
12.2 ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΛΕΓΧΟΥ	50
12.3 ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΗ ΑΣΚΗΣΗ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ	54
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	57

Ενότητα 1. Απαρχές της οργάνωσης του τουρισμού στην Ελλάδα

1.1 Πρώτη περίοδος της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής

Για ένα κράτος σαν το ελληνικό, πολύ σημαντική παράμετρος για την οικονομία αλλά και για την κοινωνία είναι η τουριστική του ανάπτυξη.

Η πρώτη κρατική παρέμβαση στον ελληνικό τουρισμό έγινε πριν από έναν αιώνα, οπότε και αρχίζει η πρώτη περίοδος της ιστορίας της δημόσιας πολιτικής για τον τουρισμό (1914-1949), περίπου ταυτόχρονα με τη θέσπιση των πρώτων κανόνων του Τουριστικού Δικαίου στη γαλλική έννομη τάξη¹. Ειδικότερα, με το Ν. 241/1914 προβλέπεται η ίδρυση αυτοτελούς Γραφείου με σκοπό αφενός τη μέριμνα για τη λήψη μέτρων για την προσέλκυση και παράταση της διαμονής των ξένων στην Ελλάδα, την υποστήριξη και εποπτεία σωματείων, εταιρειών, επιτροπών ή άλλων νομικών προσώπων που επιδιώκουν τη διοργάνωση εορτών, αγώνων, εκδρομών, εξωραϊσμό πόλεων ή αξιοθέατων τόπων, ίδρυση και ανάπτυξη ξενοδοχείων και αφετέρου τη μέριμνα για τη συμμετοχή της Ελλάδας σε διεθνείς εκθέσεις και την οργάνωση εμπορικών και βιομηχανικών εκθέσεων στην Ελλάδα. Οι λειτουργίες αυτού του στοιχειώδους διοικητικού μορφώματος το οποίο τέθηκε στη δομή του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, ανεστάλησαν αναγκαστικά κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Το 1918 εκδόθηκε ο Ν. 1698 «Περί οργάνωσης της λειτουργίας του κατά το Ν. 241 αυτοτελούς Γραφείου Ξένων και Εκθέσεων».

Σταθμό αποτελεί η ίδρυση του ΝΠΔΔ «Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού», υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας ασκούμενη από τη Διεύθυνση Ξένων και Εκθέσεων. Σκοπός του οργανισμού ήταν η ενίσχυση και η προαγωγή του τουρισμού στην Ελλάδα μέσω του συντονισμού των ενεργειών κάθε δημόσιας, δημοτικής ή κοινοτικής αρχής, ιδιωτικών οργανώσεων ή επιχειρήσεων που αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση του τουρισμού, είτε εσωτερικού είτε εξωτερικού.

Το 1936 καταργήθηκε αυτός ο ειδικός οργανισμός με τον Α.Ν. 45/1936 «Περί συστάσεως Υφυπουργείου Τύπου και Τουρισμού» και οι αρμοδιότητες του Διοικητικού του Συμβουλίου, το οποίο αποτελούνταν από αντιπροσώπους κρατικών υπηρεσιών και ιδιωτικών οργανώσεων και επιχειρήσεων, περιήλθαν στο νεοσύστατο Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού.

---

¹ Δ. Μυλωνόπουλος, *Τουριστικό Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη 2011, σ. 15 επ.

Είναι ατυχής εξέλιξη η δημιουργία ειδικευμένων συνιστώσων της κυβέρνησης για νευραλγικές λειτουργίες για το πολιτικό σύστημα και την οικονομία, όπως ο Τύπος και ο Τουρισμός αντίστοιχα, να σημειώνεται στο πλαίσιο αυταρχικών καθεστώτων. Για παράδειγμα, στα μέσα της δεκαετίας του 1990 το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης, δηλαδή ο θεσμός – σύμβολο των ανεξάρτητων διοικητικών αρχών στην Ελλάδα καθώς ήταν η αρχαιότερη και μία από τις σπουδαιότερες, απομειώθηκε σε ένα γνωμοδοτικό όργανο. Το Συμβούλιο από αποφασίζουσα αρχή για τη χορήγηση των αδειών ίδρυσης και λειτουργίας των αντίστοιχων σταθμών, κατά τις διατάξεις των νόμων 1866/1989 και 2173/1993, υποβαθμίστηκε σε γνωμοδοτούσα. Το εύρος των πράξεων της αρχής αυτής τελούσε υπό την αίρεση της τελικής αποδοχής τους από τον Υπουργό Τύπου και Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, για να μη γίνει λόγος και για την ίδια τη μεσολάβησασα θέσπιση ενός ειδικευμένου Υπουργείου Τύπου, κάτι το οποίο είχε συμβεί ελάχιστες φορές στην πολιτική ιστορία της χώρας και δη από αυταρχικά καθεστώτα!²

1.2 Τα πολιτικά δικαιώματα στον Τύπο και στον Τουρισμό

Ακριβέστερα, η προαναφερθείσα παρατήρηση, η οποία είχε εκφραστεί στο δημόσιο διάλογο της εποχής εκείνης συσχετίζοντας τρία καθεστώτα (Μεταξά, αυταρχικής διακυβέρνησης που άρχισε στις 21 Απριλίου 1967 και το μεταπολιτευτικό, που προέκυψε με το Π.Δ. 181/1994), έχει δόση υπερβολής καθώς έστω και για μικρά χρονικά διαστήματα είχαν συσταθεί Υφυπουργεία ή Υπουργεία Τύπου και σε άλλες χρονικές περιόδους. Επιπλέον, στην περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας δεν υπήρχε Υπουργείο Τύπου αλλά Διεύθυνση Τύπου στο Υπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως, η οποία το 1970 με το Ν.Δ. 744/1970 υπήχθη στον Πρωθυπουργό και μετονομάστηκε σε Γενική Γραμματεία Τύπου και Πληροφοριών.

Σε κάθε περίπτωση, ολοκληρωτικά καθεστώτα σαν τη δικτατορία Μεταξά τείνουν να επιζητούν τον έλεγχο της κουλτούρας των ιδιωτών και της δημόσιας εκδήλωσής της σε καίριες δραστηριότητες όπως η επικοινωνία μέσω του τύπου και οι τουριστικές ανταλλαγές. Χαρακτηριστική είναι άλλωστε η έκφραση του ιδρυτικού νομοθετήματος (Α.Ν. 45/1936) «*ζητήματα που αφορούν τη διαφώτιση της κοινής γνώμης*» ως ύλη που ρυθμίζεται από το Υφυπουργείο. Αυτό που δεν είθισται να αναφέρεται είναι ότι η συσχέτιση τύπου και τουρισμού στο πλαίσιο του ίδιου κυβερνητικού υποσυστήματος υποδηλώνει τον πολιτιστικό τους χαρακτήρα, συνεπώς και την εγγενή σχέση του τουρισμού με τον πολιτισμό. Θα ήταν συνεπές προς τα τρέχοντα εμπειρικά δεδομένα να προστεθεί ότι τύπος και τουρισμός συνδέονται εν

² Α. Μανιάτης, *Δίκαιο Τηλεπικοινωνιών*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2005, σ. 87.

δυνάμει και με το θεσμό της χορηγίας, για παράδειγμα όταν ΜΜΕ δρουν ως χορηγοί επικοινωνίας μίας πολιτιστικής δραστηριότητας.

Το σημαντικότερο όμως είναι ότι διαφαίνεται ο πολιτικός χαρακτήρας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον τουρισμό και στην ενημέρωση δια του τύπου, γενικότερα στον τύπο. Ο τουρισμός δεν είναι μία απολιτική δραστηριότητα ασήμαντη για την πολιτική εξουσία, όπως αποδεικνύεται από την τάση κεντρικής χειραγώγησής του από τα αυταρχικά καθεστώτα. Συνεπώς, η παλαιότερα αρχή της ελευθεροτυπίας και το νεότερο δικαίωμα στον τουρισμό έχουν μία σύνθετη νομική φύση, καθώς δεν αποτελούν απλώς ατομικά δικαιώματα αλλά και πολιτικά. Πράγματι, με τα δύο αυτά δικαιώματα ο πολίτης απελευθερώνεται από το πολιτικό και κοινωνικό ασυνείδητο. Αποκτά ένα μέτρο σύγκρισης μεταξύ της δικής του πολιτείας και των ξένων, συνεπώς γίνεται εν δυνάμει ένας ενεργός πολίτης με αναπτυγμένη την κριτική του ικανότητα, ιδιότητες ανεπιθύμητες για αντιδημοκρατικές παρατάξεις και διακυβερνήσεις.

Και βέβαια, αναφορικά με την ιστορία του τουρισμού και τον αντίκτυπό της στο σημερινό στερέωμα αυτής της δραστηριότητας, προέχουσα θέση έχει το γεγονός του εκδημοκρατισμού της κατά τον 20^ο αιώνα, κυρίως χάρη στους κοινωνικούς νόμους που έχουν απελευθερώσει χρόνο για τους μισθωτούς. Εμβληματικό μπορεί να θεωρηθεί το παράδειγμα της Γαλλίας, η οποία με το νόμο της 20^{ης} Ιουνίου 1936 παραχωρήθηκαν δύο εβδομάδες διακοπών με αποδοχές ετησίως στους εργαζόμενους³. Συνεπώς, ενυπάρχει και μία διάσταση κοινωνικού θεμελιώδους δικαιώματος στη σχέση του ανθρώπου με τον τουρισμό.

Ειδικότερα, όσον αφορά τον τουρίστα, επισημαίνεται ότι είναι ένας σύγχρονος εξερευνητής μακρινών χωρών ο οποίος, κατά τη διάρκεια της διαμονής του σε τόπους που βρίσκονται εκτός του συνήθους περιβάλλοντός του, θα λάβει μέρος σε διάφορες δραστηριότητες, είτε με σκοπό να διαθέσει τον ελεύθερό του χρόνο είτε για επαγγελματικές υποθέσεις είτε για άλλους λόγους⁴. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, το δικαίωμα στον τουρισμό παραμένει μία δυνατότητα μάλλον ανεπαρκώς καθιερωμένη στη νομοθεσία. Για παράδειγμα, παρατηρείται ότι ο γαλλικός Κώδικας του Τουρισμού, ο οποίος είναι ουσιαστικά ένας κώδικας των δρώντων του τουρισμού (Κράτος, ταξιδιωτικά γραφεία, ξενοδόχοι κλπ.) δεν προσεγγίζει παρά περιθωριακά το ζήτημα των δικαιωμάτων του τουρίστα. Θα έλπιζε κανείς, προκαταρκτικά, αυτός ο Κώδικας να διακηρύξει «το δικαίωμα στον τουρισμό», κατά το πρότυπο του Κώδικα Συγκοινωνιών, ο οποίος θέτει την αρχή του «δικαιώματος στη συγκοινωνία». Ευφυσώς έχει παρατηρηθεί ότι ο Κώδικας του

³ Ch. Lachière, *Droit du Tourisme*, LexisNexis Paris 2014, σ. 1.

⁴ V. Barbaro, *Professionnels du tourisme et clients : Quel partage de responsabilité?*, *Juristourisme* 170 – décembre 2014, Dalloz σσ. 44 - 47, ιδίως σ. 44.

Τουρισμού δεν είναι ένας κώδικας του τουρίστα⁵. Ωστόσο, δεν θα έπρεπε να παραγνωριστεί το γεγονός ότι η Γαλλία είναι το πρώτο Κράτος που είναι εξοπλισμένο με έναν Κώδικα Τουρισμού και είναι σήμερα ακόμη το μοναδικό Κράτος που διαθέτει ένα τέτοιο εργαλείο⁶!

Προκειμένου για τα δικαιώματα του τουρίστα, εκτός ενός τμήματος για την «πρόσβαση σε διακοπές», που αναφέρεται στις επιταγές - διακοπές και στις αρωγές στις διακοπές, οι διατάξεις οι πιο σημαντικές αυτού του Κώδικα αφορούν τα δικαιώματα του αγοραστή τουριστικού πακέτου (στα γαλλικά «forfait», στα αγγλικά «package»), δηλαδή ενός συνόλου που απορρέει από το συνδυασμό περισσότερων της μίας τουριστικών λειτουργιών (μεταφορά, κατάλυμα, εκδρομή κλπ.). Ο αγοραστής βλέπει να του αναγνωρίζεται ένας σημαντικός αριθμός δικαιωμάτων: εκτεταμένο δικαίωμα προσυμβατικής ενημέρωσης, τυπικότητα προστατευτική υπό τύπον μίας σύμβασης συντεταγμένης εγγράφως που περιέχει έναν ορισμένο αριθμό υποχρεωτικών μνείων, δικαίωμα να εκχωρήσει τη σύμβαση με την επιφύλαξη της προηγούμενης σχετικής ενημέρωσης του πωλητή, δικαίωμα καταγγελίας της σύμβασης και αποζημίωση για τα ποσά που καταβλήθηκαν σε περίπτωση αδυναμίας εκτέλεσης της σύμβασης κλπ. Ωστόσο, είναι κυρίως στο στάδιο της εκτέλεσης της σύμβασης που ο τουρίστας καταναλωτής προστατεύεται⁷. Ειδικότερα, η προστασία αυτή έναντι αυτού που πώλησε (στον τουρίστα) το πακέτο, ο οποίος ευθύνεται αυτοδικαίως, υπόκειται στις ρυθμίσεις του άρ. L. 211-16 του Κώδικα του Τουρισμού⁸.

---

⁵ X. Delpech, *Les droits du tourisme consommateur*, Juristourisme 167 - septembre 2014, σσ. 29-33, ιδίως σ. 31.

⁶ Ch. Lachièze, *Droit du Tourisme*, LexisNexis Paris 2014, σ. 7.

⁷ X. Delpech, *Les droits du tourisme consommateur*, Juristourisme 167 - septembre 2014, σσ. 29-33, ιδίως σσ. 31 - 32.

⁸ Βλ. G. Barrey, J.-L. Michaud, *Code du Tourisme commenté*, 9e édition Dalloz 2014, σ. 171 επ.

Ενότητα 2. Οι επόμενες περιόδους της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής

2.1 Δεύτερη περίοδος της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής

Η δεύτερη περίοδος της ιστορικής εξέλιξης της δημόσιας πολιτικής για τον τουρισμό (1950-2000), σηματοδοτείται από την αναβίωση του ΕΟΤ. Το 1950 επανιδρύθηκε το ΝΠΔΔ, υπό την εποπτεία του κράτους η οποία ασκείται από τον Υπουργό Εθνικής Οικονομίας. Σύμφωνα με το σχετικό Α.Ν. 156/1950 σκοπός του ΕΟΤ είναι η οργάνωση και η προαγωγή του τουρισμού στην Ελλάδα μέσω της αξιοποίησης όλων των δυνατοτήτων της χώρας. Στις δεκαετίες που ακολούθησαν, η διοικητική εποπτεία ασκήθηκε από διάφορα Υπουργεία, όπως το Υπουργείο Συντονισμού (1968), το Υπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως (1974) και το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας (1985).

Το κράτος δεν λάμβανε την πολιτική πρωτοβουλία της δημιουργίας ενός φερόνυμου υπουργείου, αυτοτελούς ή μη. Μόλις με το Ν. 1835 της 14.3.1989 «Σύσταση Υπουργείου Τουρισμού και ρύθμιση θεμάτων δημόσιας διοίκησης» σημειώθηκε αυτή η εξέλιξη. Τότε, ο ΕΟΤ, οι εταιρείες στις οποίες ο ΕΟΤ ήταν αποκλειστικός ή κύριος μέτοχος και άλλα συναφή ΝΠΔΔ (Σχολή Τουριστικών Επαγγελματιών, Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας) τέθηκαν υπό την εποπτεία του Υπουργείου Τουρισμού, σύμφωνα με σχετική πρόβλεψη του ίδιου νομοθετήματος. Ωστόσο, το Υπουργείο καταργήθηκε με το ΠΔ 417/1991 και η εποπτεία του ΕΟΤ ανατέθηκε για μία ακόμη φορά στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας.

Με τον τουριστικό Ν. 2160/1993 «Ρυθμίσεις για τον τουρισμό και άλλες διατάξεις», ο οποίος αποτελεί το υποκατάστατο του Κώδικα του Τουρισμού που συνιστάται να δημιουργηθεί, η εποπτεία του ΕΟΤ ανατέθηκε στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας. Ωστόσο, λίγο αργότερα αυτή έμελλε να επανακάμψει στο Υπουργείο Τουρισμού, το οποίο αναβίωσε με το ΠΔ 459 της 13^{ης} Νοεμβρίου 1993 «Ανασύσταση του Υπουργείου Τουρισμού και καθορισμός των αρμοδιοτήτων του».

Συνεπώς, η παράταξη που πρωτοπόρησε δημιουργώντας ένα Υπουργείο, φερόνυμο και αυτοτελές για τον τουρισμό, αποκατέστησε την πολιτική της αυτή πρωτοβουλία, μόλις επανέκτησε την εξουσία. Η διακυβέρνηση για τον τουρισμό είχε αναχθεί σε ένα πολιτικό θέμα αρχής, με ιδεολογικό υπόβαθρο σχετικό με την αναγκαιότητα όχι απλώς εκσυγχρονισμού του κράτους αλλά εξευρωπαϊσμού του καθώς ο τουρισμός άρχισε από τη δεκαετία του 1980 να

απασχολεί την τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Και είναι ακριβές ότι η Ελλάδα, στη δεκαετία του 1980 δεν διακρινόταν ιδιαίτερα για την ποιότητα των τουριστικών της υποδομών.

Ωστόσο, αυτές οι θεσμικές παλινωδίες δεν ήταν άμοιρες συνεπειών, προκαλώντας εύλογα σύγχυση. Προκλήθηκε λοιπόν η πλάνη ότι ο τουρισμός δεν αποτελεί αντικείμενο δημόσιας πολιτικής, π.χ. ικανό να αποτελέσει και το νόμιμο σκοπό διοικητικών συμβάσεων, παρά μόνον όταν υπάρχει φερόνυμο Υπουργείο. Αντίθετα, όπως έχει επισημανθεί, για σχεδόν έναν αιώνα ενυπήρχε νομοθετημένα ο τουρισμός στην αποστολή του κράτους και συνεπώς σε καμία περίπτωση δεν επηρεάζεται ο χαρακτήρας μίας σύμβασης ως διοικητικής ή του ιδιωτικού δικαίου από το καθαρά συγκυριακό γεγονός αν η κρατική πολιτική για αυτόν ασκείται από ένα ειδικευμένο Υπουργείο.

Σε κάθε περίπτωση, είναι αξιοπρόσεκτο το γεγονός ότι δύο γενεές μετά, το ελληνικό κράτος όχι απλώς απέκτησε ξανά υπουργείο (ακριβέστερα «υπουργικό οργανωτικό σχήμα» καθώς αρχικά υπήρχε υφυπουργείο) αρμόδιο για τον τουρισμό αλλά σχεδόν ταυτόχρονα και ένα αυτοτελές υπουργείο Τύπου, πράγμα ενδεικτικό των κύκλων της Ιστορίας!

Το 1996 η εποπτεία του ΕΟΤ ανατέθηκε στο Υπουργείο Ανάπτυξης, το οποίο ιδρύθηκε με το Π.Δ. 27/1996 «Συγχώνευση των Υπουργείων Τουρισμού, Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας και Εμπορίου στο Υπουργείο Ανάπτυξης».

Σχήμα 1

Παράμετροι των αρχικών εγχειρημάτων σύστασης του Υπουργείου Τουρισμού

Α.Α. Έτος Πολιτικό καθεστώς Οργανωτικό Σχήμα Αυτοτέλεια			
1.	1936	Δικτατορία Μεταξά	Υφυπουργείο OXI (Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού)
2.	1989	Δημοκρατία (Κυβέρνηση Α. Παπανδρέου)	Υπουργείο NAI
		Και	
	1993	Δημοκρατία (Κυβέρνηση Α. Παπανδρέου)	Υπουργείο NAI

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Την περίοδο 1994 – 1996 συνυπήρξε με το επανιδρυθέν Υπουργείο Τύπου και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, ως αυτοτελές Υπουργείο, 60 χρόνια μετά το γεγονός – μήτρα της συνύπαρξης των δύο Υπουργείων στο καινοτόμο Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού. Χρειάστηκαν δύο γενεές πολιτικών καθεστώτων για να προοδεύσουν τα δύο χαρτοφυλάκια σε όρους οργάνωσης (Από Υφυπουργείο σε Υπουργείο) και αυτοτέλειας (ξεχωριστό Υπουργείο για το καθένα ενώ ο όρος «Υφυπουργείο» δεν υφίσταται πλέον).
2. Το Υπουργείο Τουρισμού είχε σχεδόν μόνιμα ως πρόγονο και σχεδόν μόνιμο υποκατάστατό του το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, το οποίο άλλωστε ήταν υποκατάστατο και του Υπουργείου Ανάπτυξης.

2.2 Τρίτη περίοδος της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής

Η τρίτη περίοδος της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής (2001-2009) είναι η τρέχουσα και σηματοδοτείται από τη θέσπιση του ΠΔ 142/2001, με το οποίο συστήθηκε Γενική Γραμματεία ειδική για τον τουρισμό στο πλαίσιο του Υπουργείου Ανάπτυξης. Στη συνέχεια, με το Π.Δ. 313/2001 μεταφέρθηκαν αρμοδιότητες του ΕΟΤ σε αυτή τη Γραμματεία καθώς και στις Περιφερειακές Υπηρεσίες Τουρισμού.

Μετά από μία οκταετία ελλείμματος, το κράτος απέκτησε και πάλι Υπουργείο Τουρισμού, με το Π.Δ. 122/2004. Με αυτήν την πράξη της 17.3.2004, ελάχιστα πριν την επικείμενη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων από την Ελλάδα, η πολιτεία θέλησε να δώσει έμφαση στον τουρισμό, δημιουργώντας ένα αυτοτελές Υπουργείο, το οποίο ανέλαβε τις αρμοδιότητες που ασκούνταν από τη Γενική Γραμματεία Τουρισμού. Επισημαίνεται ότι αυτή η θεσμική αναβάθμιση της πολιτικής για τον τουρισμό προήλθε από την παράταξη που είχε μέχρι τότε συνδεθεί με την κατάργηση του Υπουργείου Τουρισμού, πράγμα δηλωτικό της ωρίμανσης των πολιτικών ηθών για τη σημαντικότητα να υπάρχει μία κυβερνητική πολιτική πρώτης γραμμής για αυτόν τον καίριο τομέα της οικονομίας.

Αυτές οι παρατηρήσεις ενισχύονται από τη νέα μεταβολή που επήλθε μετά την ολοκλήρωση των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας. Με το Ν. 3270/2004 «Αρμοδιότητες του Υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης και θέματα τουρισμού» συνιστάται το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης και η εποπτεία του ΕΟΤ μεταβιβάζεται σε αυτό.

Ενότητα 3. Η τρέχουσα περίοδος της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής

3.1 Τέταρτη περίοδος της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής

Εκτιμάται ότι μπορεί να θεωρηθεί ότι η Ελλάδα έχει εισέλθει σε μία τέταρτη περίοδο της ιστορίας των φορέων τουριστικής δημόσιας πολιτικής, από το 2009, παρά το γεγονός ότι η τρίτη περίοδος διήρκεσε λίγο και κυρίως ότι έχει διαρρεύσει μικρό χρονικό διάστημα από την έναρξη της τρέχουσας⁹. Ειδικότερα, με το ΠΔ 186/2009 συγχωνεύθηκαν τα Υπουργεία Πολιτισμού και Τουριστικής Ανάπτυξης, σε ενιαίο Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, πράγμα που αποτελεί μία σημαντική τομή. Η σπουδαιότητα αυτού του εγχειρήματος ενισχύεται από το γεγονός ότι σχεδόν αμέσως μετά η Ελλάδα έχει περιπέσει στη δίνη των «μνημονίων». Με το ΠΔ 15/2010 συστήθηκε στο Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού η Γενική Γραμματεία Τουρισμού, η οποία αναλαμβάνει όλες τις αρμοδιότητες που προβλέπονταν από το άρ. 1 του Ν. 3270/2004 και το ΠΔ 149/2005.

Συνεπώς, η τουριστική πολιτική του κράτους ασκείται από το πολυδύναμο Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, μέσω της ειδικευμένης Γραμματείας Τουρισμού. Αποστολή της είναι ο προγραμματισμός και η χάραξη της τουριστικής πολιτικής καθώς και ο σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης της χώρας.

Ωστόσο, η συνύπαρξη έλαβε τέλος στην κυβέρνηση που προέκυψε από τις βουλευτικές εκλογές της 25.01.2015. Το νέο κυβερνητικό σχήμα περιλαμβάνει ένα μικρό αριθμό Υπουργείων, κάποια από τα οποία είναι πολύ ευρέα σε δέσμη αρμοδιοτήτων. Αυτή είναι η περίπτωση του Υπουργείου Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού, με έναν Υπουργό και τρεις Υπουργούς Αναπληρωτές, μεταξύ των οποίων για τον Τουρισμό. Ο πολιτισμός υπάγεται στο Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων. Πρόκειται για κίνηση που αναιρεί ένα από τα πιο επιτυχή θεσμικά «πειράματα» στο χώρο της διακυβέρνησης των τελευταίων ετών. Αυτός ο χωρισμός παρέμεινε και μετά τον κυβερνητικό ανασχηματισμό που συνέβη το Ιούλιο 2015.

Στην τρέχουσα περίοδο δρομολογούνται και σημαντικές καινοτομίες στις τεχνικές πτυχές των τουριστικών υποδομών. Ειδικότερα, όσον αφορά τις Συμπράξεις Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα (ΣΔΙΤ) στο πεδίο του τουρισμού, στις 06.11.2013 εντάχθηκε, με απόφαση της ΔΕΣΔΙΤ το έργο

⁹ Στο έργο Δ. Μυλωνόπουλος, *Τουριστικό Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη 2011, σ. 17, αναφέρεται ως τρίτη περίοδος το διάστημα 2001-2010 χωρίς να γίνεται λόγος και για μία τέταρτη περίοδο (ο χρόνος της συγγραφής καταλήγει τον Ιούνιο 2011).

για τη Μελέτη, Χρηματοδότηση, Κατασκευή, Λειτουργία, Τεχνική Διαχείριση και Εκμετάλλευση του Τουριστικού Λιμένα του Ναυπλίου. Το επενδυτικό κόστος του έργου θα ανέλθει σε 10.000.000 ευρώ και θα περιλαμβάνει την κατασκευή τόσο της θαλάσσιας όσο και της χερσαίας ζώνης της μαρίνας του Ναυπλίου, τη λειτουργία και διαχείριση διακοσίων δέκα θέσεων ελλιμενισμού μόνιμων και διερχόμενων σκαφών καθώς και των υπηρεσιών των εμπορικών χρήσεων που θα αναπτυχθούν στη χερσαία περιοχή για σαράντα έτη. Αυτό το εκσυγχρονιστικό φυσικό αντικείμενο ωστόσο δεν περιλαμβάνεται στον κατάλογο των ήδη υπογεγραμμένων συμβάσεων ΣΔΙΤ και γενικότερα παρατηρείται μία υστέρηση στην υπαγωγή των τουριστικών υποδομών στο πεδίο του νόμου για τις ΣΔΙΤ.

Τέλος, επισημαίνεται ότι τα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια αποτελούν αυτοτελείς κατηγορίες χρήσης για τον υπολογισμό της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων. Επιπλέον, οι τουριστικές επιχειρήσεις συνδέονται εκ των πραγμάτων με το νέο θεσμό της Σύμβασης Ενεργειακής Απόδοσης (ΣΕΑ), οι οποίες άλλωστε μοιάζουν με τις ΣΔΙΤ. Ειδικότερα, σε σχετική ανακοίνωσή του, το αρμόδιο Υπουργείο έχει χρησιμοποιήσει την περίπτωση ξενοδοχείου ως υποθετικό παράδειγμα ΣΕΑ, με τη μορφή «Σύμβασης Εγγυημένης Απόδοσης».

3.2 Ο ΕΟΤ

Ο ΕΟΤ αποτελεί Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου είναι ΝΠΔΔ και ως τέτοιο μπορεί οι συμβάσεις που συνάπτει να είναι διοικητικές συμβάσεις (όχι του ιδιωτικού δικαίου αλλά του δημοσίου δικαίου, με αρμόδια τα διοικητικά δικαστήρια για την επίλυση των σχετικών διαφορών). Τελεί υπό τη διοικητική εποπτεία του Υπουργείου του αρμόδιου για τον Τουρισμό. Σύμφωνα με το Ν. 3270/2004 ο ΕΟΤ διαρθρώνεται σε Κεντρική Υπηρεσία, με έδρα την Αθήνα και σε Περιφερειακές Υπηρεσίες Τουρισμού (ΠΥΤ) από 01.01.2005. Στο Ν. 4179/2013 προβλέπεται ότι στο Υπουργείο Τουρισμού μεταφέρεται από τον ΕΟΤ ως σύνολο υπηρεσιών, αρμοδιοτήτων, θέσεων και προσωπικού η Ειδική Υπηρεσία Προώθησης και Αδειοδότησης Τουριστικών Επιχειρήσεων, που προβλέφθηκε με το άρ. 12 του Ν. 4002/2011, και υπάγεται στον Υπουργό Τουρισμού. Η υπηρεσία αυτή λειτουργεί ως υπηρεσία μίας στάσεως (one stop shop), για την αδειοδότηση σε όλα τα στάδιά της, καθώς και για απαραίτητες εγκρίσεις και αναθεωρήσεις αδειών νέων ή / και υφιστάμενων κύριων ξενοδοχειακών καταλυμάτων 4 ή 5 αστέρων δυναμικότητας άνω των 300 κλινών, εγκαταστάσεων ειδικής τουριστικής υποδομής σε τουριστικά καταλύματα των παραπάνω κατηγοριών ή σε σύνθετο τουριστικό κατάλυμα, καθώς και των προαναφερθέντων «σύνθετων τουριστικών καταλυμάτων» τα οποία προβλέπονται στο άρ. 8 του Ν. 4002/2011.

Ο ΕΟΤ είναι οργανισμός του Κράτους με κύρια αποστολή την οργάνωση, ανάπτυξη και προώθηση του τουρισμού στην Ελλάδα με την αξιοποίηση όλων των δυνατοτήτων της χώρας, ακολουθώντας δράσεις τουριστικής προβολής της Ελλάδας στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Επιπλέον, ήταν παραδοσιακά επιφορτισμένος με την εποπτεία και τον έλεγχο της γενικότερης τουριστικής αγοράς. Επιτελεί και κάθε άλλη λειτουργία που είναι απαραίτητη για την υποστήριξη και προβολή του ελληνικού τουριστικού προϊόντος.

Η αποστολή του είναι να ενισχύσει την αξία του ελληνικού τουρισμού σε συνεργασία με τους εμπλεκόμενους φορείς με στόχο την αύξηση του εισερχόμενου τουρισμού και ταυτόχρονα των τουριστικών εσόδων.

Ενότητα 4. Αποδυνάμωση του ΕΟΤ

4.1 Η νομοθετική μεταβίβαση αρμοδιοτήτων

Με την περ. 1^α της υποπαραγ. ΙΔ2 της παραγράφου ΙΔ' του Ν. 4254/2014 «Μέτρα στήριξης και ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας στο πλαίσιο εφαρμογής του Ν. 4046/2012 και άλλες διατάξεις» ορίζεται ότι μεταφέρονται από τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.) στο Υπουργείο Τουρισμού οι αρμοδιότητες των εδαφίων γ', δ', στ', ζ' και η' της παρ. 3 του άρ. 1 και εκείνες του άρ. 3 του Ν. 2160/1993. Συνεπώς, πλέον όχι ο ΕΟΤ αλλά το ίδιο το εποπτεύον τον ΕΟΤ Υπουργείο:

- Συντονίζει τις ενέργειες των συναρμόδιων φορέων για την εξυπηρέτηση των τουριστικών σκοπών (αρμοδιότητα γ'),
- Μελετά, εκτελεί και εποπτεύει έργα τουριστικής υποδομής και ανάπτυξης και καταρτίζει σχετικά προγράμματα, περιλαμβανόμενης της τουριστικής αξιοποίησης λουτροπόλεων και ιαματικών πηγών (αρμοδιότητα δ'),
- Κατασκευάζει και εκμεταλλεύεται κάθε κατηγορίας τουριστικές εγκαταστάσεις και άλλες εγκαταστάσεις τουριστικής υποδομής (αρμοδιότητα στ').
- Έχει την ευθύνη της τουριστικής επιμόρφωσης (αρμοδιότητα ζ'),
- Εποπτεύει και ελέγχει τις τουριστικές εγκαταστάσεις και δραστηριότητες οποιασδήποτε κατηγορίας (αρμοδιότητα η'). Συνεπώς, η ελεγκτική αρμοδιότητα επιβολής κυρώσεων, σαν τη διοικητική ποινή του προστίμου, από 01.01.2015 έχει μεταβιβαστεί στην υπηρεσία του Υπουργείου που είναι αρμόδιο για τον Τουρισμό.

Παρόμοια, το άρ. 3 με τίτλο «Ειδικό σήμα λειτουργίας» ρυθμίζει αυτό το θεσμό και σύστοιχα προβλέπει το ρόλο του ΕΟΤ ως θεματοφύλακα της νομιμότητας για την τήρηση των τεχνικών προδιαγραφών των ξενοδοχειακών μονάδων. Για παράδειγμα, η παρ. 1 ορίζει ότι για την ανέγερση, μετατροπή ή επέκταση ξενοδοχείου, τουριστικού καταλύματος ή άλλης τουριστικής επιχείρησης από τις αναφερόμενες στις παρ. 1, 2 και 3 του άρ. 2 του παρόντος νόμου, απαιτείται πριν την υποβολή της μελέτης στην πολεοδομική υπηρεσία, προηγούμενη έγκριση από τον ΕΟΤ της αρχιτεκτονικής μελέτης του κτιρίου της τουριστικής εγκατάστασης μόνο ως προς το σύμφωνο αυτής με τις εκάστοτε ισχύουσες προδιαγραφές του ΕΟΤ.

Η εξέλιξη της μεταβίβασης αρμοδιοτήτων στο κεντρικό κράτος κρίνεται ως σημαντική, ιδίως όσον αφορά τον κατασκευαστικό τομέα. Το Υπουργείο αποδυναμώνει καίρια τον ΕΟΤ καθώς

τον διαδέχεται όσον αφορά την παραγωγή των τεχνικών έργων τουριστικής υποδομής και ανάπτυξης καθώς και τουριστικών εγκαταστάσεων. Αυτή η μεταβίβαση αποστερεί τον ΕΟΤ από μία νευραλγική για την ανάπτυξη της χώρας δέσμη αρμοδιοτήτων, και στο πεδίο των συμβάσεων ΣΔΙΤ. Συνεπώς, ο επιλέξιμος Δημόσιος Φορέας για ένα τουριστικό φυσικό αντικείμενο, όπως ένα τουριστικό κατάλυμα, έχει παύσει να είναι το ειδικευμένο ΝΠΔΔ, υπέρ του ίδιου του Κράτους. Η Πολιτεία θέλησε να έχει μία άμεση διαχείριση του τομέα των κατασκευών, σε μία φάση κατά την οποία η Ελλάδα επιτυγχάνει σπουδαία πρόοδο σε δείκτες όπως ο αριθμός των τουριστών από το εξωτερικό που την επισκέπτονται.

4.2 Το ενδεχόμενο μίας περαιτέρω μεταρρύθμισης

Εκτιμάται ότι θα ήταν σκόπιμο να δοκιμαστεί προοπτικά η πλήρης κατάργηση του ΕΟΤ καθώς οι υπηρεσίες του και το προσωπικό του θα μπορούσαν να ενσωματωθούν στη δομή του οικείου Υπουργείου. Δεν πρέπει, με βάση όσα αναφέρθηκαν, να υποτιμάται το γεγονός ότι ο ΕΟΤ αποτελούσε μία κάπως «πρόχειρη» δομή διαχείρισης για λογαριασμό του Κράτους, κυρίως εφόσον αυτό ήταν διστακτικό να «προβιβάσει» την πολιτική του για τον τουρισμό στο επίπεδο ενός ειδικευμένου φερόνυμου Υπουργείου, κατά τρόπο παρόμοιο με το άλλο σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας, την εμπορική ναυτιλία. Τηρουμένων των αναλογιών, η περίπτωση της ύπαρξης ενός αυτοτελούς Υπουργείου Τουρισμού μπορεί να συγκριθεί με το Εθνικό Σύστημα Υγείας (Ε.Σ.Υ.), το οποίο αναπτύχθηκε αρκετά επιτυχώς αλλά χωρίς να επιχειρηθεί, τουλάχιστον μέχρι την έναρξη της κρίσης των μνημονίων, να ενσωματωθούν οι λοιπές δημόσιες μονάδες υγείας σε αυτό. Η Ελλάδα ήταν ίσως το μοναδικό κράτος παγκοσμίως που είχε ένα κεντρικό κρατικό υγειονομικό σύστημα και παράλληλο ένα άλλο υγειονομικό σύστημα από οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης!

Η πρόταση για απορρόφηση του ΕΟΤ από το κεντρικό Κράτος ενισχύεται από το δεδομένο ότι η ύλη των δημοσίων συμβάσεων για τις κατασκευές, για την οποία τεκμαίρεται κατ' αρχάς μία δυνατότητα ευελιξίας του δημόσιου τομέα μέσα από τη λειτουργία ενός αυθύπαρκτου ΝΠΔΔ (π.χ. όσον αφορά το Μουσείο της Ακρόπολης), έχει πλέον αφαιρεθεί από τον ΕΟΤ υπέρ της κεντρικής κρατικής Διοικήσεως. Πάντως, επισημαίνεται ότι αυτές οι επισημάνσεις είναι παρατηρήσεις αρχής, χωρίς να προδικάζεται η επιτυχία ενός εγχειρήματος σαν και αυτό, οπωσδήποτε στην πράξη.

Άλλωστε, για τα κακώς κείμενα του ΕΟΤ μπορεί να συνευθύνεται και το Υπουργείο που τον εποπτεύει. Για παράδειγμα, το φαινόμενο του εκφυλισμού και της εμπορευματοποίησης του ήθους ως τουριστικό προϊόν, σε προορισμούς όπως τα Μάλια στην Κρήτη, το Φαληράκι στη

Ρόδο, ο Λαγανάς στη Ζάκυνθο, η Καρδάμαινα στην Κω, ο Κάβος στην Κέρκυρα, είναι αποτέλεσμα ενεργειών και αμελειών πολλών φορέων. Μεταξύ αυτών των φορέων συγκαταλέγονται ο ΕΟΤ, στον οποίο καταμαρτυρείται ότι *«δεν επέβλεψε κατάλληλα την περιοχή και, όταν σε κάποιες περιπτώσεις επέβαλλε πρόστιμα, αυτά ήταν αστεία σε σχέση με τα κέρδη»* και του Υπουργείου Τουρισμού, *«που δεν ασχολήθηκε ποτέ σοβαρά με το θέμα»*¹⁰.

Και φυσικά, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται και μία άλλη από τις δυσφημιστικές πτυχές του τουρισμού, συνιστάμενη στην αλλοίωση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς που ενυπάρχει σε τουριστικούς προορισμούς. Αντίθετα σε κάθε λογική επιβίωσης, οι αρχιτεκτονικές προσαρμογές και αλλοιώσεις (με σημαντικότερες αλλοιώσεις τις πολεοδομικές παραβάσεις και τη διαφοροποίηση των χρησιμοποιούμενων υλικών) είναι πολύ συχνές. Αποτέλεσμα είναι η απώλεια της αυθεντικότητας, του χαρακτήρα και της πολιτιστικής σημασίας κάποιων διατηρητέων κτιρίων αλλά και σημαντικών πολιτιστικών μνημείων¹¹.

---

¹⁰ Γ. Λύτρας, Α. Παπαγεωργίου, *Ο τουρισμός που πληγώνει... Η αθέατη και δυσφημιστική πλευρά του*, Εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα 2014, ιδίως σσ. 104-105.

¹¹ Γ. Λύτρας, Α. Παπαγεωργίου, *Ο τουρισμός που πληγώνει... Η αθέατη και δυσφημιστική πλευρά του*, Εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα 2014, σσ. 117-118, ιδίως σ. 117.

Ενότητα 5. Ο Ν. 4276/2014 με έμφαση στον τουρισμό υπαίθρου

5.1 Εισαγωγή στο Ν. 4276/2014

Με το Ν. 4276/2014 «Απλούστευση διαδικασιών λειτουργίας τουριστικών επιχειρήσεων και τουριστικών υποδομών, ειδικές μορφές τουρισμού και άλλες διατάξεις» τέθηκαν πολλές ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό και τη συμπλήρωση του Τουριστικού Δικαίου. Μπορεί να θεωρηθεί ως το εμβληματικό νομοθέτημα της τέταρτης περιόδου της δημόσιας τουριστικής πολιτικής. Το νομοθέτημα αυτό επικυρώνει σιωπηρώς τη μεταβίβαση των ελεγκτικών αρμοδιοτήτων από τον ΕΟΤ στο Υπουργείο και έχει μία εκτεταμένη θεματική, σε εκσυγχρονιστική κατεύθυνση. Για παράδειγμα, εισάγει το θεσμό των συμβάσεων χορηγίας στο πεδίο του τουρισμού ενώ για πρώτη φορά στο ελληνικό Τουριστικό Δίκαιο υπάρχουν ρυθμίσεις σχετικές με τις μοντέρνες εκφάνσεις του τουρισμού, όπως είναι ο τουρισμός υπαίθρου.

Ο νομοθέτης πρωτοτυπεί κάπως αμήχανα, περιέχοντας ρητή διάταξη για τον τουρισμό υπαίθρου ενώ κάτι τέτοιο δεν υπήρχε στην αρχική μορφή του νομοσχεδίου (όπως προκειμένου και για τον αγροτουρισμό). Ο τουρισμός υπαίθρου ορίζεται ως *«κάθε μορφή οργανωμένης βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, που έχει στόχο την επαφή του επισκέπτη με τη φύση και τις δραστηριότητες στην ύπαιθρο και που ενισχύει οικονομικά και κοινωνικά την ύπαιθρο, χωρίς να αλλοιώνει το περιβάλλον και τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία του κάθε τόπου»*.

Αρχικά ρυθμίζεται ο οινοτουρισμός και στη συνέχεια γίνεται αναφορά στον τουρισμό υπαίθρου και ρυθμίζεται ο αγροτουρισμός. Ωστόσο, μία τέτοια προσέγγιση εκτίθεται σε κριτική έλλειψης της μέγιστης δυνατής συνοχής δεδομένου ότι όχι μόνον ο αγροτουρισμός αλλά σε μεγάλο βαθμό και ο οινοτουρισμός μπορούν να θεωρηθούν ως εκφάνσεις του ευρύτερου φαινομένου του τουρισμού υπαίθρου. Ως «οινοτουρισμός» ορίζεται η ειδική μορφή τουρισμού που αφορά την παροχή υπηρεσιών υποδοχής, ξενάγησης, φιλοξενίας και εστίασης σε χώρους λειτουργικά ενοποιημένους με οينوποιητικές ή και οينوπαραγωγικές (αμπελώνες) εγκαταστάσεις. Οι υπηρεσίες προσφέρονται συνδυαστικά με δραστηριότητες σχετικές με την αμπελοκαλλιέργεια και την οινική παραγωγή.

5.2 Ο αγροτουρισμός κατά το Ν. 4276/2014

Το άρ. 29 του Ν. 4276/2014 ορίζει τον αγροτουρισμό ως την ειδική μορφή του Τουρισμού Υπαίθρου η οποία αφορά την παροχή υπηρεσιών υποδοχής και φιλοξενίας ή και εστίασης σε χώρους λειτουργικά ενοποιημένους με αγροτικές εγκαταστάσεις, οι οποίες προσφέρονται συνδυαστικά με δραστηριότητες που σχετίζονται με αγροτική παραγωγή, όπως και με την προστασία και ανάδειξη του φυσικού και ανθρωπογενούς αγροτικού τοπίου. Η δραστηριότητα του αγροτουρισμού συνδυάζεται υποχρεωτικά με την παραγωγή αγροτικών προϊόντων κατά την έννοια του άρ. 2 περίπτωση ζ' του Ν. 3874/2010 «Μητρώο Αγροτών και Αγροτικών Εκμεταλλεύσεων», όπως ισχύει κάθε φορά. Αγροτικά προϊόντα είναι τα προϊόντα του εδάφους, της κτηνοτροφίας, της θαλάσσιας αλιείας, της σπογγαλιείας, της οστρακαλιείας, της αλιείας εσωτερικών υδάτων, της υδατοκαλλιέργειας, της δασοπονίας, της θηραματοπονίας και των κάθε είδους εκτροφών και τα προϊόντα που προέρχονται από το πρώτο στάδιο επεξεργασίας ή μεταποίησης αυτών, καθώς και κάθε άλλο προϊόν που προέρχεται από την αγροτική εν γένει δραστηριότητα.

Ως «Μητρώο Αγροτών και Αγροτικών Εκμεταλλεύσεων (ΜΑΑΕ)» είναι το μητρώο καταγραφής όλων των αγροτικών εκμεταλλεύσεων που τηρείται στο Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και διέπεται από τις διατάξεις του Ν. 3874/2010, όπως ισχύει. Ειδικότερα, το 2010 το Κράτος αποφάσισε να «χαρτογραφήσει» το αγροτικό (και αλιευτικό) δυναμικό της χώρας, για τη λήψη αποφάσεων και την άσκηση Αγροτικής Πολιτικής. Στο Μητρώο αυτό εγγράφονται υποχρεωτικά όλα τα ενήλικα φυσικά πρόσωπα και τα νομικά πρόσωπα που ασκούν στην ελληνική επικράτεια αγροτική δραστηριότητα ή κατέχουν αγροτική εκμετάλλευση.

Το άρ. 28 παρ. 2 του Ν. 4276/2014 δίνει τη δυνατότητα οι χώροι φιλοξενίας και διαμονής να χωροθετούνται από τους εγγεγραμμένους στο ΜΑΑΕ και εντός των δημοτικών διαμερισμάτων που έχουν πληθυσμό όχι μεγαλύτερο των 5.000 κατοίκων.

Ως «επιχειρήσεις αγροτουρισμού» ορίζονται οι επιχειρήσεις που παρέχουν τις προαναφερθείσες υπηρεσίες, όσον αφορά την έννοια του αγροτουρισμού και κατηγοριοποιούνται ενδεικτικά στο άρ. 29.

Μία από αυτές τις σημαντικότερες προβλεπόμενες μορφές επιχειρήσεων αγροτουρισμού είναι το «αγρόκτημα». Αυτό νοείται ως ο λειτουργικά ενοποιημένος χώρος του εγγεγραμμένου στο ΜΑΑΕ του Ν. 3874/2010, όπως ισχύει κάθε φορά, ο οποίος έχει αυτοτέλεια γηπέδου / οικοπέδου. Τα πολυλειτουργικά αγροκτήματα του άρ. 52 του Ν. 4235/2014 «Διοικητικά μέτρα, διαδικασίες και κυρώσεις στην εφαρμογή της ενωσιακής και εθνικής νομοθεσίας στους τομείς των τροφίμων, των ζωοτροφών και της υγείας και προστασίας των ζώων και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων» θεωρούνται για τις

ανάγκες του Ν. 4276/2014 ως «αγροκτήματα». Ειδικότερα, με το νόμο αυτό πρόλαβε το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων να προβλέψει θεσμούς που στην ουσία άπτονται του πεδίου αρμοδιότητας του Υπουργείου Τουρισμού. Ειδικότερα, ως «Πολυλειτουργικό Αγρόκτημα» ορίζεται «η αγροτική εκμετάλλευση, η οποία λειτουργεί με έμφαση στις τοπικές παραγωγικές δυνατότητες κάθε περιοχής και η οποία διαθέτει τουλάχιστον: α) καλλιεργήσιμη έκταση, β) φυτικό ή ζωικό κεφάλαιο και γ) χώρο εστίασης ή δυνατότητα εκπαίδευσης ή δυνατότητα επίδειξης και παρακολούθησης της παραγωγικής διαδικασίας ή οικοτεχνικής μεταποίησης».

Ενότητα 6. Χορηγία για την τουριστική ανάπτυξη και προβολή της Ελλάδας

6.1 Νομικό καθεστώς της χορηγίας

Με το Ν. 4276/2014 αναβαθμίζεται ο ρόλος του ΕΟΤ σε οργανισμό προβολής όχι μόνον του τουριστικού προϊόντος αλλά και της Ελλάδας. Μία άλλη καινοτομία συνίσταται στο θεσμό της σύμβασης χορηγίας για την τουριστική προβολή. Ειδικότερα, στο άρ. 37 ορίζεται ως «χορηγία για την τουριστική ανάπτυξη και προβολή της Ελλάδας» η χρηματική ή άλλης μορφής οικονομική παροχή σε είδος, άυλα αγαθά ή «δικαιώματα» (royalties, συνιστάμενα στο εισόδημα που αποκτάται ως αντάλλαγμα για τη χρήση ή το δικαίωμα χρήσης, των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας επί λογοτεχνικού, καλλιτεχνικού ή επιστημονικού έργου, συμπεριλαμβανομένων των κινηματογραφικών και τηλεοπτικών ταινιών κλπ., κατά την έννοια του ορισμού του άρ. 31 παρ. 1 του Ν. 4172/2013) ή υπηρεσίες από φυσικά ή νομικά πρόσωπα, όχι μόνον ημεδαπά αλλά και αλλοδαπά, για την ενίσχυση συγκεκριμένων δραστηριοτήτων ή σκοπών του αποδέκτη της χορηγίας, με αντιστάθμισμα την προβολή του κοινωνικού προσώπου του χορηγού. Η χορηγία αυτή αφορά την ανάπτυξη, την προβολή και την προώθηση της Ελλάδας. Η τουριστική προβολή μπορεί να επιτυγχάνεται μέσω εξειδικευμένων ενεργειών, τεχνολογικών συστημάτων, πλατφόρμας, λογισμικού, προωθητικών ενεργειών, καλλιτεχνικών εκδηλώσεων ή παραχώρησης δικαιωμάτων.

Ως «χορηγός» ορίζεται αυτός που προβαίνει σε χορηγία για την τουριστική ανάπτυξη και προβολή της Ελλάδας, είτε φυσικό είτε νομικό πρόσωπο, ενώ κατά πλεονασμό διευκρινίζεται ότι μπορεί να είναι ημεδαπό ή αλλοδαπό. Ο νομοθέτης δεν προβλέπει ότι το νομικό πρόσωπο μπορεί να είναι ΝΠΔΔ, μην αποφεύγοντας το όμοιο λάθος στο Ν. 3525/2007 για τις συμβάσεις πολιτιστικής χορηγίας. Ορίζεται ότι τα νομικά πρόσωπα είναι του ιδιωτικού δικαίου (ΝΠΙΔ), κερδοσκοπικού ή μη χαρακτήρα.

Διευκρινίζεται ότι «αποδέκτης χορηγίας» μπορεί να είναι το Υπουργείο Τουρισμού και οι εποπτευόμενοι από αυτό φορείς, σαν τον ΕΟΤ.

6.2 Συμβούλιο Χορηγιών

Στο άρ. 38 προβλέπεται η σύσταση ενός οργάνου στο Υπουργείο Τουρισμού, με γνωμοδοτικό και συμβουλευτικό χαρακτήρα σε θέματα χορηγίας για την τουριστική ανάπτυξη και προβολή της Ελλάδας. Κατά την αιτιολογική έκθεση, συνιστάται το Συμβούλιο Χορηγιών για να καταρτιστεί η σύμβαση χορηγίας και να διευθετηθούν όλες οι δέουσες διοικητικές ενέργειες που

θα πρέπει να γίνουν για την είσπραξη της χορηγίας από το Δημόσιο. Η επιτροπή στελεχώνεται από το Γενικό Γραμματέα Τουρισμού, ένα Γενικό Διευθυντή του Υπουργείου Τουρισμού, τον Προϊστάμενο της Διεύθυνσης Οικονομικών Υπηρεσιών, έναν Προϊστάμενο Γενικής Διεύθυνσης του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους, έναν ειδικό επιστήμονα και το Γενικό Γραμματέα του ΕΟΤ. Τα μέλη είναι ελεύθερα ανακλητά από τον Υπουργό Τουρισμού, ακόμη και ο Προϊστάμενος Γενικής Διεύθυνσης του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους ο οποίος προτείνεται από τον Υπουργό Οικονομικών.

Το Συμβούλιο έχει ως βασικό του ρόλο το γνωμοδοτικό, σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, καθώς γνωμοδοτεί στον Υπουργό Τουρισμού για να ληφθεί η χορηγία. Ωστόσο, έχει και άλλες προπαρασκευαστικού και εκτελεστικού χαρακτήρα αρμοδιότητες, πράγμα που δεν αναφέρεται ρητά στην αρχή του σχετικού άρθρου. Επωμίζεται το ρόλο όχι μόνο του συνώνυμου και ομολόγου του οργάνου στο Υπουργείο Πολιτισμού αλλά και του Γραφείου Χορηγιών του Υπουργείου Πολιτισμού. Για παράδειγμα, σαν το Γραφείο Χορηγιών παρέχει κάθε εύλογη συνδρομή σε υπηρεσίες του Δημοσίου και εποπτευόμενους από το Υπουργείο φορείς για τη διαμόρφωση της χορηγικής πρότασης και την προετοιμασία του σχετικού φακέλου που θα υποβληθεί στον Αποδέκτη. Προφανώς, θα ήταν κατ' αρχάς προτιμότερη η πρόβλεψη ενός Γραφείου Χορηγιών υπαγόμενου απευθείας στον Υπουργό Τουρισμού, κατά το πρότυπο του νομικού καθεστώτος για τις συμβάσεις πολιτιστικής χορηγίας.

6.3 Ορισμός και περιεχόμενο της σύμβασης χορηγίας και έκθεση απολογισμού

Στο άρ. 39 περιγράφεται η έγγραφη σύμβαση χορηγίας, με την οποία ο χορηγός αναλαμβάνει την υποχρέωση παροχής στον αποδέκτη χρημάτων, μελετών, υπηρεσιών, υλικών, δικαιωμάτων (royalties) ή άυλων αγαθών για την υποστήριξη συγκεκριμένου σκοπού ή δραστηριότητας, ενώ ο αποδέκτης την υποχρέωση δημόσιας γνωστοποίησης της προσφοράς του χορηγού. Ο σχεδιασμός, η υλοποίησή της, η μορφή και το περιεχόμενο της χορηγίας για την τουριστική ανάπτυξη και την προβολή της Ελλάδας γίνεται με συνεργασία των συμβαλλόμενων μερών. Η σύμβαση υπόκειται σε χαρακτηρισμό με ατομική διοικητική πράξη του Υπουργού Τουρισμού, προκειμένου να επέλθουν οι συνέπειες του νόμου αυτού, δηλαδή για να υπαχθεί η σύμβαση στο καθεστώς της σύμβασης χορηγίας.

Το άρθρο 40 περιγράφει τα ελάχιστα στοιχεία τα οποία θα πρέπει να περιλαμβάνονται στη σύμβαση, και αυτό γίνεται, σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, για σκοπούς ασφάλειας δικαίου και κυρίως προστασίας του χορηγού. Απαιτείται αναλυτική περιγραφή των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών. Με τη σύμβαση χορηγίας πρέπει να προβλέπονται:

- α. Οι δραστηριότητες, τα έργα και οι ενέργειες που αναλαμβάνει να ενισχύσει ο χορηγός με τη χορηγία για την τουριστική ανάπτυξη και προβολή της Ελλάδας,
- β. το είδος της παροχής του χορηγού,
- γ. τα αντισταθμίσιμα υπέρ του χορηγού,
- δ. άλλα δικαιώματα και υποχρεώσεις του χορηγού και αποδέκτη της χορηγίας,
- ε. οι λόγοι καταγγελίας της σύμβασης και οι συνέπειές της,
- στ. το ενδεχόμενο πολλαπλής χορηγίας, συγχορηγίας ή μερικής χορηγίας,
- ζ. η διάρκεια της σύμβασης χορηγίας.

Επιπλέον, καθορίζονται ρητά ο τρόπος υλοποίησης των ενεργειών, υλικών ή άυλων, για την τουριστική ανάπτυξη και προβολή της Ελλάδας και καθορίζονται τα αντισταθμίσιμα που δικαιούται ο χορηγός.

Εξάλλου, σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, για να μπορέσει το Υπουργείο Τουρισμού και οι εποπτευόμενοι φορείς να λάβουν χορηγίες με σκοπό την τουριστική προβολή της Ελλάδας, θα πρέπει να θεσπιστεί ένα σταθερό θεσμικό πλαίσιο το οποίο θα προστατεύει το Χορηγό. Ειδικότερα, το άρ. 41 καθιερώνει την αρχή της αποκλειστικότητας της διάθεσης του χορηγικού ποσού, για τη συγκεκριμένη συνομολογημένη δραστηριότητα. Επιπλέον, χάριν των σκοπών της διαφάνειας της διαδικασίας και της προστασίας των δικαιωμάτων του χορηγού, υποβάλλεται στο χορηγό αναλυτική έκθεση απολογισμού της χρήσης του χρηματικού ποσού ή άλλης οικονομικής μορφής ενίσχυσης. Ο νόμος προβλέπει τρίμηνη προθεσμία από την περάτωση της δραστηριότητας αλλά ο κανόνας είναι ενδοτικού δικαίου, καθώς οι συμβαλλόμενοι μπορούν να ορίσουν στη σύμβαση διαφορετικό χρονικό διάστημα.

6.4 Έκπτωση χορηγιών, κατηγορίες χορηγών και είσπραξη των χορηγιών

Με σκοπό να προσελκύσει το Υπουργείο Τουρισμού χορηγίες για την τουριστική προβολή της Ελλάδας, το άρ. 42 ορίζει ότι το χρηματικό ποσό ή η αξία της παροχής που προσφέρεται ως χορηγία για την τουριστική ανάπτυξη και προβολή της Ελλάδας, μετά από χρηματική αποτίμηση της χορηγίας από ειδική εκτιμητική επιτροπή, εκπίπτει ολοκληρωτικά από το φορολογητέο εισόδημα του φορολογουμένου ή από τα ακαθάριστα εισοδήματα της επιχείρησης που πρόσφερε τη χορηγία. Τίθεται όμως το εξής όριο: Το αφαιρούμενο συνολικό ποσό δεν μπορεί να υπερβαίνει το 10% του συνολικού φορολογούμενου εισοδήματος ή των καθαρών κερδών που προκύπτουν από τα βιβλία της επιχείρησης. Η αιτιολογική έκθεση δεν επιχειρεί να αιτιολογήσει αυτή τη ρήτρα, η οποία προφανώς αποτελεί ένα σημαντικό αντικίνητρο για μία χορηγική

επένδυση, σύμφωνα με όσα έχουν ήδη συμβεί, δηλαδή με την πτώση από το 30%, της περιόδου της ευημερίας, στο 10% της τρέχουσας περιόδου, για τις συμβάσεις πολιτιστικής χορηγίας.

Παρέχεται εξουσιοδότηση στους Υπουργούς Οικονομικών και Τουρισμού για να εκδώσουν κοινή υπουργική απόφαση για να καθοριστούν η σύνθεση της ειδικής εκτιμητικής επιτροπής για τη χρηματική αποτίμηση της αξίας των παροχών σε είδος, άυλα αγαθά ή υπηρεσίες που προσφέρονται ως χορηγίες για την τουριστική ανάπτυξη και προβολή της Ελλάδας, η διαδικασία, οι όροι, οι προϋποθέσεις και κάθε άλλη αναγκαία λεπτομέρεια.

Εξάλλου, ο χορηγός αναλόγως της χρηματικής αξίας της προσφοράς του κατατάσσεται, στο άρ. 43, στις κατηγορίες: Μέγας χορηγός, χορηγός, υποστηρικτής, φίλος. Η κατάταξη αυτή, πανομοιότυπη με εκείνη για τους χορηγούς των συμβάσεων πολιτιστικής χορηγίας, αποσκοπεί στην απονομή του ηθικού επαίνου, ο οποίος υπονοείται ότι δίνεται σε κάθε χορηγό, και δεν επηρεάζει τη φορολογική μεταχείριση των χορηγών. Με απόφαση του Υπουργού Τουρισμού απονέμεται αυτή η ηθική διάκριση στο χορηγό. Προβλέπεται ότι με κανονιστική διοικητική πράξη του ιδίου καθορίζονται τα κριτήρια κατατάξεως των χορηγών στις παραπάνω κατηγορίες.

Τέλος, το άρ. 44 ορίζει ότι τα αποτιμώμενα ποσά των χορηγιών που έχουν ως αποδέκτη το Δημόσιο υπόκεινται σε είσπραξη μέσω ειδικού κωδικού εσόδου στον Κρατικό Προϋπολογισμό. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, για λόγους δημοσιονομικής διευκόλυνσης και ελάφρυνσης της εισπρακτικής διαδικασίας, γίνεται η σχετική σύσταση ειδικού κωδικού εσόδου στον προϋπολογισμό του Κράτους.

Ενότητα 7. Τα οικιστικά πολιτιστικά αγαθά και η χωροταξία

7.1 Συνταγματική προσέγγιση της χωροταξικής και πολεοδομικής αρμοδιότητας

Τα οικιστικά πολιτιστικά αγαθά (κτίρια, πόλεις κλπ.) προστατεύονται γενικά ως μέρος του πολιτιστικού περιβάλλοντος στο άρθρο 24 του Συντάγματος και συνδέονται με την αρμοδιότητα της Πολιτείας να σχεδιάζει το χώρο, τόσο σε ευρύτερο επίπεδο (χωροταξικός σχεδιασμός) όσο και σε εκείνο των αστικών και αγροτικών περιοχών (πολεοδομικός σχεδιασμός). Στο επίπεδο του χωροταξικού προγραμματισμού σημειώνονται σημαντικές εξελίξεις στην ελληνική έννομη τάξη, με πιο πρόσφατη αυτή των εθνικού επιπέδου χωροταξικών πλαισίων¹².

Σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 24 του Συντάγματος στη ρυθμιστική αρμοδιότητα του Κράτους και στον έλεγχο του υπάγονται η χωροταξική αναδιάρθρωση της Χώρας, η διαμόρφωση, η ανάπτυξη, η πολεοδόμηση και η επέκταση των πόλεων και των οικιστικών γενικά περιοχών. Ο εξυπηρετούμενος από την Πολιτεία σκοπός είναι διττός, η λειτουργικότητα και η ανάπτυξη των οικισμών καθώς και οι καλύτεροι δυνατοί όροι διαβίωσης.

Για την αναθεώρηση, που τελικά ολοκληρώθηκε το 2008 χωρίς αλλαγές στο άρθρο αυτό, είχε προταθεί μεταξύ άλλων ο συνταγματικός σκοπός της εξασφάλισης της λειτουργικότητας της οικιστικής περιοχής, τον οποίο εκφράζει η Χάρτα των Αθηνών του 1933, να αντικατασταθεί από το σκοπό «της εξασφάλισης της βιώσιμης οικιστικής ανάπτυξης»¹³.

Είναι αξιοσημείωτο ότι η συνταγματική κατοχύρωση στα 2001 της αρχής της αειφορίας για τα κρατικά μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος έχει δημιουργήσει νέα δεδομένα για τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Ο λόγος είναι ότι η αειφόρος (ή κατά μετάφραση από τα αγγλικά, βιώσιμη) ανάπτυξη δεν εστιάζει αποκλειστικά στη βιωσιμότητα του περιβάλλοντος αλλά και στην ικανοποίηση των οικονομικών και κοινωνικών αναγκών των ατόμων. Πέρα από την αυτονόητη επιταγή για διασφάλιση της λειτουργίας του υλικού περιβάλλοντος στο διηνεκές, περιλαμβάνεται και η απαίτηση για κάλυψη των αναγκών των ίδιων των ανθρώπων, σε τομείς προσδιορισμένους με οικονομικούς και κοινωνικούς όρους, όπως είναι λόγου χάρη η ανεργία, η απασχόληση, ο κοινωνικός αποκλεισμός. Έτσι αναδεικνύεται ο ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας

¹² Βλ. Α. Μανιάτης, *Εισαγωγή στο Πολιτιστικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2008, σ. 187 επ., Α. Μανιάτης, *Εργασίες προστασίας μνημείων και καταπολέμηση της αρχαιοκαπηλίας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2010, Α. Μανιάτης, *Αρχαιολογική έρευνα πεδίου και μουσεία*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2010.

¹³ Δ. Χριστοφιλόπουλος, *Πολιτιστικό Δίκαιο. Προστασία πολιτιστικών αγαθών*, Δίκαιο & Οικονομία Π. Ν. Σάκκουλας Αθήνα 2005, σ. 161.

της πόλης, ο οποίος συνεπάγεται σχεδιασμό με περιεχόμενο όχι μόνο φυσικό αλλά και οικονομικό και κοινωνικό.

Μάλιστα, και ο συνταγματικός σκοπός της εξασφάλισης των καλύτερων δυνατών όρων διαβίωσης δεν εξαντλείται στη φυσική διαβίωση αλλά εστιάζει σε μία σφαιρικά ποιοτική ζήση. Ο ολοκληρωμένος χαρακτήρας (περιβαλλοντικός - φυσικός και κοινωνικοοικονομικός) της αιφόρου ανάπτυξης συνδυάζεται λοιπόν με την απαίτηση για τη βέλτιστη ποιότητα ζωής των ανθρώπων σε όλες τους τις αναφορές.

Οι πόλεις και γενικότερα οι οικισμοί προστατεύονται ως ενιαίος χώρος και κάθε παρέμβαση σε αυτούς πρέπει να είναι τέτοια ώστε να διαμορφώνεται πλαίσιο για άνετη και δημιουργική διαβίωση των κατοίκων για τους νέους οικισμούς και να μην προσβάλλεται το «πολεοδομικό κεκτημένο», δηλαδή τουλάχιστον να μη χειροτερεύουν οι όροι διαβίωσης των κατοίκων. Η προστασία αυτή είναι γενική και στηρίζεται στην παρ. 1 του άρθρου 24 του Συντάγματος, εφόσον δεν πρόκειται για οικισμό με παραδοσιακό χαρακτήρα, οπότε προκύπτει ιδιαίτερη συνταγματική προστασία.

Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι η διατήρηση των κοινόχρηστων χώρων (των χώρων που αφήνονται στην ελεύθερη χρήση των πολιτών και δεν επιτρέπεται να οικοδομηθούν για οποιαδήποτε χρήση, π.χ. οδοί, πλατείες, άλση, κήποι) κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα. Δεν χωρεί η καταστροφή ή ελάττωσή τους ακόμη και για την εκπλήρωση οποιουδήποτε δημόσιου και γενικά κοινωφελούς σκοπού διότι αυτή θα είχε δυσμενή επίδραση στη διαβίωση των πολιτών. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται η απώλεια συγκεκριμένου κοινόχρηστου χώρου ενός οικισμού για λόγους προστασίας άλλου συνταγματικού αγαθού, όπως η ιδιοκτησία, εφόσον συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις. Για παράδειγμα, είναι δυνατή η μείωση του κοινόχρηστου χώρου με τη μετατροπή του σε ιδιωτικό και επομένως οικοδομήσιμο χώρο στην περίπτωση της άρσης της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης.

Επίσης, η με παρέμβαση της Διοίκησης μετατροπή ενός κοινόχρηστου χώρου σε ιδιωτικό ή κοινωφελή δεν θα πρέπει να θεωρείται αυτόματα ότι συνιστά επιδείνωση των όρων διαβίωσης, όπως δέχεται το Συμβούλιο της Επικρατείας, αλλά να συνεκτιμώνται και άλλοι παράγοντες, όπως π.χ. η σχέση κοινόχρηστων και ιδιωτικών χώρων, η εξυπηρέτηση ή όχι του εθνικού συμφέροντος, σε σχέση με τη συνολική επιβάρυνση, η ικανοποίηση και των άλλων, πλην της καλής φυσικής διαβίωσης, αναγκών (κοινωνικών και οικονομικών) των κατοίκων κλπ.,

προκειμένου να κριθεί αν υπάρχει ή όχι επιδείνωση των όρων της συνολικής και όχι μόνο φυσικής διαβίωσης των πολιτών¹⁴.

7.2. Θέσπιση και περιεχόμενο του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης

Η Ολομέλεια του κοινοβουλίου συζήτησε και ενέκρινε κατά τον Ιούνιο 2008 το «Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης»¹⁵, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 79 παρ. 8 του Συντάγματος, κατά την οποία τα προγράμματα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης εγκρίνονται από την Ολομέλεια της Βουλής.

Αυτό το εθνικής εμβέλειας πρόγραμμα κατευθύνσεων, το οποίο στηρίζεται στη σχετική εξουσιοδότηση του άρθρου 6 του Ν. 2472/1999, ισχύει από τις 03.07.2008.

Ειδικότερα, αυτή η πράξη εγκρίθηκε τον Ιούλιο του 2008 «σύμφωνα» και κατ' επίκληση της διάταξης του άρθρου 79 παρ. 8 του Συντάγματος, χωρίς όμως προϋπολογιστική υποστήριξη και χωρίς την τήρηση της προβλεπόμενης διαδικασίας έγκρισης από την Ολομέλεια της Βουλής, του εκτελεστικού Ν. 503/1976. Εκτιμάται ότι επειδή η αναφορά του Ν. 2472/1999 στην κατ' εσφαλμένη ερμηνεία και υπαγωγή του νομοθέτη διάταξη του άρθρου 79 παρ. 8 του Συντάγματος αφορά τη διαδικασία παραγωγής του Γενικού Πλαισίου από το νομοθετικό όργανο, δηλαδή την τυπικότητα της πράξης, η τηρούμενη από τη Βουλή διαδικασία θέσπισης του Γενικού Πλαισίου, ως προς τη συνεδρία σε Ολομέλεια (αντί Τμήματος) και ως προς την έγκριση, αντί της ψήφισης, παραμένει συνταγματικά ισχυρή ως «*interna corporis*» αρμοδιότητά της και δεν επηρεάζει τα εξωτερικά στοιχεία της πράξης¹⁶.

Το Πλαίσιο ικανοποιεί καθυστερημένα την επιταγή του άρθρου 24 παρ. 2 του Συντάγματος για χωροταξική αναδιάρθρωση της Χώρας, επιταγή που υπήρχε ήδη στο συνταγματικό κείμενο του 1975, με στόχο τη διαμόρφωση ενός χωρικού προτύπου ανάπτυξης στο πλαίσιο της μοντέρνας και δυναμικής αρχής της αειφορίας. Συνοδεύεται από τη μετέπειτα έγκριση σημαντικών Ειδικών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, όπως για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (Α.Π.Ε.).

¹⁴ Δ. Χριστοφιλόπουλος, *Πολιτιστικό Δίκαιο. Προστασία πολιτιστικών αγαθών*, Δίκαιο & Οικονομία Π. Ν. Σάκκουλας Αθήνα 2005, σσ. 122-123.

¹⁵ Βουλή των Ελλήνων Αριθμ. 6877/4872 (ΦΕΚ Α' 128/3.7.2008).

¹⁶ Γ. Ξανθούλης, *Κριτήρια ελέγχου της νομιμότητας της διαδικασίας κατάρτισης και έγκρισης του «Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης» και ο νομικός του χαρακτήρας*, Νόμος + Φύση Δεκέμβριος 2009, www.nomosphysis.org.gr.

Μέσω του γενικού εθνικού χωροταξικού σχεδιασμού επιδιώκεται ένα σαφέστερο πλαίσιο ανάπτυξης, για τις αρχές που είναι αρμόδιες για την έκδοση αδειών και για τις επιχειρήσεις έτσι ώστε να προσανατολιστούν σε καταρχήν κατάλληλες από χωροταξικής απόψεως περιοχές εγκατάστασης και να περιορίσουν τις αβεβαιότητες και τις συγκρούσεις χρήσεων γης που συχνά αναφύονται επί του πεδίου.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα για πολλά επενδυτικά έργα, όπως η κατασκευή λιμένων, η εγκατάσταση ιχθυοτροφείων, η εγκατάσταση βιομηχανιών και ξενοδοχειακών μονάδων¹⁷. Έχει διατυπώσει εξάλλου αρκετές αρχές χωροταξικού χαρακτήρα, όπως είναι η αρχή της ήπιας ανάπτυξης των ευπαθών οικοσυστημάτων, δηλαδή των δασών, των ακτών, των μικρών νησιών, και έχει θέσει όρια στην οικονομική και οικιστική ανάπτυξη περιοχών με βάση τη «φέρουσα ικανότητά» τους, έννοια που η νομολογία καθιέρωσε ως νομική αρχή. Έτσι τέθηκαν φραγμοί στις επενδύσεις, άλλοτε εύλογοι έναντι της άναρχης και περιβαλλοντικά εχθρικής ανάπτυξης και άλλοτε όχι, καθώς κάποιες δικαστικές αποφάσεις επικρίθηκαν για την αυστηρότητά τους. Σε κάθε περίπτωση, η νομολογία αυτή είχε ως αποτέλεσμα να επιταχυνθούν οι διαδικασίες έγκρισης του Γενικού Πλαισίου και των Ειδικών.

Εκτιμάται ότι με την ολοκλήρωση του χωροταξικού σχεδιασμού, δεν θα έχουν πλέον αντικείμενο πολλές από τις λύσεις που υιοθετήθηκαν από τη νομολογία, η οποία διαμορφώθηκε σε καθεστώς ουσιαστικής ανυπαρξίας χωροταξικού σχεδιασμού έως το 2003 και ατελούς σχεδιασμού μετά το έτος αυτό, κατά το οποίο εγκρίθηκαν μόνο περιφερειακά χωροταξικά σχέδια και μάλιστα κατά τρόπο ανορθόδοξο, αφού δεν είχε προηγηθεί η κατάρτιση του εθνικού χωροταξικού σχεδίου που θα αποτελούσε το πλαίσιο για τον περιφερειακό σχεδιασμό¹⁸.

Για το Γενικό Πλαίσιο έχουν εκφραστεί επιφυλάξεις και αντιδράσεις σχετικά με την έλλειψη ουσιαστικής διαβούλευσης με τους ενδιαφερόμενους φορείς και τους πολίτες καθώς και για το περιβαλλοντικό του περιεχόμενο. Δεν είναι άσχετο με αυτές τις αιτιάσεις το γεγονός ότι το Γενικό Πλαίσιο σε κάποια έκταση ανακυκλώνει παραδοσιακές «προκαταλήψεις» και «περιθωροποιήσεις» αστικών κέντρων υπέρ άλλων. Τέτοια είναι η περίπτωση της Καλαμάτας, η οποία είναι θετικό ότι έχει μία ευδιάκριτη θέση συγκαταλεγόμενη στους δευτερεύοντες εθνικούς πόλους ανάπτυξης, αποτελώντας δίπολο με την Τρίπολη. Όμως, η μεγαλύτερη πόλη της Περιφέρειας Πελοποννήσου, η οποία δεν έγινε και η πρωτεύουσά της, θα μπορούσε ίσως να συγκαταλέγεται μεταξύ των κύριων εθνικών πόλων ανάπτυξης (Πάτρα, δίπολο Λάρισα – Βόλος, Ηράκλειο, Ιωάννινα, δίπολο Κομοτηνή – Αλεξανδρούπολη), με τη μορφή διπόλου με την

¹⁷ Γ. Μυλωνογιάννης, *Ο νέος χωροταξικός νόμος κάνει καλό στις επενδύσεις*, Ελεύθερος Τύπος της Κυριακής Κυριακή 13 Ιουλίου 2008, σ. 18 ΕΤΓ.

¹⁸ Κ. Μενουδάκος, *Ο χωροταξικός σχεδιασμός στη νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας*, Νόμος + Φύση Μάιος 2008, www.nomosphysis.org.gr.

Πάτρα. Η θεώρηση της αναπτυξιακής της δυναμικής υποδηλώνει ένα συντηρητικό πνεύμα στη γενικότερη αναπτυξιακή πολιτική της Χώρας στο διεθνή περίγυρο καθώς θα μπορούσε να αναδειχθεί ως πόλη-πύλη ιδίως προς αφρικανικές χώρες.

Πάντως, είναι θετική η βασική επιλογή του Γενικού Πλαισίου για τη χωρική οργάνωση¹⁹. Συγκεκριμένα, για την προώθηση της κοινωνικής και οικονομικής συνοχής στο σύνολο του εθνικού χώρου και για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς του στο διεθνές περιβάλλον, επιδιώκεται η πολυκεντρική οργάνωσή του, αντί του παραδοσιακού διπολικού μοντέλου (Αθήνα – Θεσσαλονίκη).

Εξάλλου, έμφαση δίνεται στην επιλογή για προώθηση της αρχής της «συμπαγούς πόλης» σε όλα τα επίπεδα χωρικού σχεδιασμού. Οι όποιες προτάσεις επεκτάσεων θα πρέπει να αιτιολογούνται τεκμηριωμένα στη βάση αντικειμενικών αναγκών (δημογραφικών, οικιστικών και παραγωγικών). Υιοθετείται η απαίτηση για αποφυγή της επέκτασης σε ένα περιβάλλον ήδη κορεσμένο καθώς θεωρείται ότι η κυριότερη απειλή για τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά είναι η κατανάλωση χώρου από την άναρχη οικιστική ανάπτυξη.

Εξάλλου, εύλογα καθιερώνεται η θεώρηση των μέσων σταθερής τροχιάς ως ραχοκοκαλιάς του συστήματος αστικών συγκοινωνιών²⁰ ενώ επιδιώκεται η επέκταση των σιδηροδρομικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών προαστιακού τύπου στις μητροπολιτικές περιοχές και εκεί όπου εμφανίζονται δυναμικά αστικά δίπολα (φαινόμενο «commuting»)²¹.

7.3 Προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης

Ο σχεδιασμός για την πολιτιστική κληρονομιά έχει μία σχεδόν περιθωριακή θέση στο Γενικό Πλαίσιο²². Οι κατευθύνσεις είναι περισσότερο στο επίπεδο της ευρείας αντίληψης των πραγμάτων παρά της εμβάθυνσης ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις κατευθύνσεων οι οποίες τυπικά δεν εντάσσονται στην πολιτιστική πολιτική αλλά την αφορούν άμεσα, όπως εκείνη για την ηλεκτροδότηση. Ειδικότερα, σημαντική είναι η επιλογή για «υπογειοποίηση» των δικτύων διανομής ηλεκτρικής ενέργειας στους παραδοσιακούς οικισμούς και στους αρχαιολογικούς χώρους, με πρόβλεψη κατάλληλων χώρων για τους υποσταθμούς διανομής. Επίσης, επιδιώκεται

¹⁹ Άρθρο 5.

²⁰ Άρθρο 6.

²¹ Βλ. Α. Μανιάτης, *Θεσμικές πτυχές των ΜΜΕ υπό την επίδραση των Μ.Μ.Μ.*, Αρχείο Νομολογίας 2006, σσ. 733-739, ιδίως σ. 737.

²² Άρθρο 10.

η αποφυγή της διέλευσης των δικτύων μεταφοράς από αρχαιολογικούς χώρους και, κατά το δυνατόν, από περιοχές του Δικτύου Φύση (NATURA) 2000 και από προστατευόμενα τοπία.

Η Πολιτεία έχει να επιδείξει παραδοσιακά μία τάση περιθωριοποίησης σημαντικών μνημείων, πράγμα που δεν φαίνεται να λαμβάνεται υπόψη στο κείμενο αυτό.

Οι κατευθύνσεις του πλαισίου εστιάζουν στην ανάδειξη και προστασία των μνημείων της πολιτιστικής κληρονομιάς εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα την αξιοποίησή τους ως πόλων έλξης επισκεπτών με την κατάλληλη υποδομή πρόσβασης, τη λειτουργική σύνδεσή τους με τον περιβάλλοντα χώρο τους και τη σύνδεση των μνημείων μεταξύ τους ανά χωρική ενότητα. Η ρήτρα για τη χωρική συσχέτιση των μνημείων μίας ευρύτερης περιοχής είναι πολύ σημαντική αλλά δεν επιχειρείται η συγκεκριμενοποίησή της, πράγμα που υποδηλώνει την ατέλεια του πλαισίου. Σε κάθε περίπτωση, αποτελεί μία κατεύθυνση η οποία θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη τόσο από τον τακτικό νομοθέτη στις νομοθετικές του πρωτοβουλίες όσο και από τη Διοίκηση και τα δικαστήρια. Παράλληλα, η κατεύθυνση για τις ενάλιες αρχαιότητες συνίσταται στην προστασία τους από φυσικούς και ανθρωπογενείς κινδύνους. Η διατύπωση αυτή προβληματίζει, πέραν των άλλων επειδή δεν γίνεται λόγος για την ανάδειξη των αρχαιοτήτων αυτών, όσο και αν η ανάδειξη εμπεριέχεται στην έννοια της προστασίας όπως η τελευταία ορίζεται στον πολιτιστικό νόμο.

Επιτυχής είναι η ολιστική αντίληψη για το περιβάλλον, μέσα από την προώθηση της δημιουργίας ενιαίων δικτύων φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, την οργάνωση χώρων και διαδρομών και την εν γένει ανάδειξη και αξιοποίησή τους με συνεργασία των αρμόδιων αρχών.

Ιδιαίτερη κατεύθυνση αποτελεί η διεύρυνση της προστασίας των αρχαιολογικών χώρων, με την ένταξη της διαφύλαξης των τοπίων σε αυτούς.

Τέλος, το ισοζύγιο είναι θετικό για το καινοτόμο εγχείρημα της Πολιτείας να αναδιοργανώσει χωροταξικά την επικράτεια, με τη νεωτεριστική μέθοδο του ολοκληρωμένου χωροταξικού σχεδιασμού. Τα προβλήματα δεν λείπουν τόσο ως προς τον υποτονικό συμμετοχικό χαρακτήρα της διαδικασίας αυτής, η οποία εξελίχθηκε στο περιθώριο των κοινωνικών ζυμώσεων, όσο και ως προς το περιεχόμενο. Το κύριο πρόβλημα του περιεχομένου συνίσταται στον «ηγεμονισμό» του οικονομικού σκέλους σε βάρος του περιβαλλοντικού και ιδιαίτερα του πολιτιστικού. Σύστοιχος είναι ο «ηγεμονισμός» του «κατεστημένου» κάποιων πόλεων παραδοσιακά ευνοημένων από το πολιτικό σύστημα σε βάρος άλλων της ευρύτερης περιοχής.

7.4 Ο χωροταξικός σχεδιασμός σε εκσυγχρονιστική τροχιά κατά την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης

Αν η ευκαιρία της τελευταίας συνταγματικής αναθεώρησης, το 2008, χάθηκε και για την περίπτωση του άρθρου 24 του Συντάγματος, είναι σημαντικό το γεγονός ότι η Πολιτεία ανταποκρίθηκε στην απαίτηση για χωροταξική αναδιάρθρωση σε εθνικό επίπεδο. Ο χωροταξικός σχεδιασμός συνιστά καθοριστικό παράγοντα για την εκπλήρωση και των τριών πυλώνων της αρχής της αειφορίας, οι οποίοι είναι ο κοινωνικός, ο οικονομικός και ο περιβαλλοντικός. Ειδικότερα, όπως επισημαίνεται στο νέο Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (2013), η βιώσιμη ανάπτυξη, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, είναι ένας στρατηγικής σημασίας στόχος για το σύνολο των πολιτικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Περιλαμβάνει τρεις διαστάσεις:

- A) την προστασία του περιβάλλοντος,
- B) την κοινωνική ισότητα και συνοχή και
- Γ) την οικονομική ευημερία.

Στο πλαίσιο αυτό, η Εδαφική Συνοχή έχει ενσωματωθεί στο χωρικό σχεδιασμό ως έννοια ισότιμη με την Κοινωνική και Οικονομική Συνοχή.

Η θεσμοθέτηση των Γενικού Πλαισίου και του Ειδικού για τις ΑΠΕ κρίνεται ως ένα θετικό βήμα προς την αειφόρο ανάπτυξη της Ελλάδας δεδομένου ότι, μετά από καθυστέρηση δεκαετιών, η Χώρα αποκτά εθνικό χωροταξικό σχεδιασμό κατά την επιταγή του προαναφερθέντος άρθρου.

Ειδικότερα, όσον αφορά το Γενικό Πλαίσιο, το ισοζύγιο είναι θετικό ιδιαίτερα για το λόγο ότι αυτό αποτελεί ένα σπάνιο παράδειγμα υιοθέτησης της νεωτεριστικής μεθόδου του ολοκληρωμένου σχεδιασμού, δηλαδή εμπλουτισμένου με τα μη χωρικά (κοινωνικά και οικονομικά) στοιχεία των περιοχών²³. Τα προβλήματα δεν λείπουν τόσο ως προς τον υποτονικό συμμετοχικό χαρακτήρα της διαδικασίας αυτής, η οποία εξελίχθηκε στο περιθώριο των κοινωνικών και πολιτικών ζυμώσεων, όσο και ως προς το περιεχόμενο. Το κύριο πρόβλημα του περιεχομένου συνίσταται στον «ηγεμονισμό» του οικονομικού σκέλους σε βάρος του περιβαλλοντικού και ιδιαίτερα του πολιτιστικού. Σύστοιχο με αυτό το ζήτημα είναι το φαινόμενο του «ηγεμονισμού» του «κατεστημένου» κάποιων πόλεων παραδοσιακά ευνοημένων από το πολιτικό σύστημα σε βάρος άλλων της ευρύτερης περιοχής. Το ζητούμενο είναι η

²³ Βλ. Α. Μανιάτης, *Η εξελικτική πορεία του πολεοδομικού σχεδιασμού*, Νόμος + Φύση Ιανουάριος 2009, www.nomosphysis.org.gr

ευημερία των ανθρώπων και η αποκατάσταση των αδικιών που αφορούν την ανάπτυξη της επαρχίας και ιδιαίτερα των ακριτικών περιοχών.

Ενότητα 8. Η διττή καινοτομία του Ν. 3201/2003

8.1 Η καινοτομία της «απόσυρσης κτιρίων»

Ο Ν. 3201/2003 «Αποκατάσταση, προστασία και ανάδειξη του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος των νησιών που υπάγονται στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Αιγαίου» οδήγησε σε μία διττή καινοτομία, με πρώτη εκείνη για την «απόσυρση κτιρίων».

Κατά την περίοδο 2000-2004 η προστασία του τοπίου των νησιών και των αξιόλογων αρχιτεκτονικά οικισμών του Αιγαίου, όπως και η αποκατάσταση του αλλοιωμένου τοπίου από ανάρμοστες κατασκευές των δεκαετιών του 1960 και του 1970, αποτέλεσαν προτεραιότητες του Υπουργείου Αιγαίου. Για αυτό το σκοπό θεσπίστηκε ένα πλαίσιο από σχετικά προεδρικά διατάγματα και από τον προαναφερθέντα νόμο, ο οποίος αφορά το φαινόμενο που άτυπα ονομάζεται «απόσυρση κτιρίων». Είναι αξιοσημείωτο ότι το ομόηχο μέτρο της κατά κυριολεξία απόσυρσης ιδιωτικής χρήσης αυτοκινήτων έχει βρεθεί από το 2009 στην επικαιρότητα με την κατάργησή του δεδομένου ότι θεωρήθηκε ότι πρόκειται για ένα μέτρο που ευνοεί τις αυτοκινητοβιομηχανίες οι οποίες είναι ξένες και επομένως δεν αποβαίνει θετικό για την ελληνική οικονομία.

Το μέτρο της απόσυρσης κτιρίων, πρωτίστως ξενοδοχειακών κτισμάτων, έχει εφαρμοστεί από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, σε ορισμένες χώρες με τουριστική προϊστορία οι οποίες θέλησαν να ανανεώσουν την τουριστική τους εικόνα και να γίνουν πιο ανταγωνιστικές, όπως η Ισπανία, η Μάλτα, πιο πρόσφατα και η Κύπρος.

Ο νόμος για την απόσυρση κτιρίων έχει διττό στόχο, αφενός την αποκατάσταση του τοπίου και αφετέρου την αναβάθμιση του συνολικού τουριστικού προϊόντος μίας περιοχής. Εφαρμόζεται στα κτίσματα που βρίσκονται στα νησιά που υπάγονται στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Αιγαίου. Τα κτίσματα αυτά πρέπει να έχουν ανεγερθεί μετά από έκδοση οικοδομικής άδειας ή να έχουν νομιμοποιηθεί καθώς και να:

- α. χαρακτηρίζονται ως διατηρητέα σύμφωνα με τη διάταξη του άρ. 4 του Ν. 1577/1985, όπως ισχύει, χωρίς όμως να προβλέπεται το ίδιο και για τα κατά τον πολιτιστικό νόμο νεότερα ακίνητα μνημεία (πέρα από το γεγονός ότι είναι κατ' αρχήν αντιφατικό τα κατά νόμο διατηρητέα να υπόκεινται σε κατεδάφιση),
- β. βρίσκονται μέσα στη ζώνη προστασίας οικισμών ή τμημάτων τους, που χαρακτηρίζονται ως παραδοσιακοί, λόγω του ιδιαίτερου φυσικού κάλλους κατά το Π.Δ. 1/1986 όπως ίσχυε,
- γ. βρίσκονται σε περιοχές που χαρακτηρίζονται ως ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, σύμφωνα με το Π.Δ. 1/1986, όπως ίσχυε,

δ. βρίσκονται σε τόπους που χαρακτηρίζονται ως ιστορικοί, σύμφωνα με τις διατάξεις του πολιτιστικού Ν. 3028/2002 ή και

ε. βρίσκονται στον αιγιαλό και στην παραλία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 2971/2001.

Ο νόμος προβλέπει για την εφαρμογή του τα εξής μέτρα, κατά φθίνουσα σειρά:

α. Μερική ή ολική κατεδάφιση που συνδυάζεται με την ανάπλαση και τη συνολική αναβάθμιση των επίμαχων κτισμάτων, εφόσον:

αα. Τα μέτρα αυτά συμβάλλουν στη βελτίωση των υπηρεσιών που παρέχονται στους κατοίκους και στους επισκέπτες των νησιών ή στον εξωραϊσμό και στην ανάπτυξη της περιοχής ή στην αποκατάσταση του τοπίου και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής ή

ββ. η διατήρηση των κτισμάτων αυτών αλλοιώνει τα ιδιαίτερα φυσικά ή αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της περιοχής ή δεν τελεί σε αρμονία με το φυσικό ή δομημένο περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται.

Παράδειγμα 1

Στα 2008 υπεβλήθη αίτημα από φορείς και πολίτες της πόλης της Χίου να υπαχθεί στις διατάξεις του νόμου αυτού ακίνητο επί των οδών Λάδης και Κανάρη, ιδιοκτησίας του Δήμου Χίου, επιφάνειας περίπου 1.500 τ.μ., σε απόσταση λίγων μέτρων από το βυζαντινό κάστρο της Χίου. Με την προτεινόμενη ολική κατεδάφιση του τριώροφου κτιρίου, που οικοδομήθηκε κατά το δικτατορικό καθεστώς, αναδεικνύεται το κάστρο, μοναδικό μνημείο για την πόλη της Χίου, πράγμα που θεωρείται ότι θα αλλάξει ριζικά την εικόνα και την προοπτική της πόλης.

β. Κατεδάφιση κατασκευών ή προσθηκών που αλλοιώνουν τη φυσιογνωμία των κτισμάτων αυτών.

Κίνητρα για την υπαγωγή στις διατάξεις του νόμου αυτού ορίζονται:

α. Χρηματική αποζημίωση, για την ολική ή μερική κατεδάφιση κτιρίου. Η αποζημίωση είναι ίση προς την αντικειμενική αξία του κατεδαφιζόμενου κτιρίου, στην οποία συνυπολογίζεται, μόνον όταν η κατεδάφιση είναι μερική, και η αντίστοιχη αξία του οικοπέδου. Η ανωτέρω αξία υπολογίζεται σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 2 του άρ. 3 του Α.Ν. 1521/1950 και τις διατάξεις των άρ. 41 και 41Α του Ν. 1249/1982 και προσαυξάνεται κατά ποσοστό 50%.

Η αποζημίωση δεν υπόκειται σε κανένα φόρο, κράτηση ή τέλος.

Οι δαπάνες κατεδάφισης, ανάπλασης και αναβάθμισης των κτισμάτων θεωρούνται για τις επιχειρήσεις επενδυτικές, υπαγόμενες στις διατάξεις του άρ. 3 του Ν. 2601/1998, όπως εκάστοτε ισχύει.

Για τις δαπάνες αυτές παρέχεται στην επιχείρηση φοροαπαλλαγή σε ποσοστό 100%, η οποία εμφανίζεται στα βιβλία της, σε λογαριασμό αφορολόγητου αποθεματικού, υπό προϋποθέσεις,

περιορισμούς και όρους που προβλέπονται στην παρ. 27 του άρ. 6 του Ν. 2601/1998, όπως εκάστοτε ισχύει.

Οι προαναφερθείσες δαπάνες, σε κάθε άλλη περίπτωση, βαρύνουν το Δημόσιο.

β. Η προσαύξηση της επιχορήγησης που προβλεπόταν στο άρ. 5 του επενδυτικού Ν. 2601/1998²⁴ (το οποίο καταργήθηκε με την παρ. 3 του άρ. 12 του Ν. 3299/2004), όπως εκάστοτε ισχύει, κατά 10%, σε περίπτωση υπαγωγής της επένδυσης στις διατάξεις του νόμου αυτού.

Η απόσυρση προβλέπεται ως το συνιστώμενο μέτρο, με ρητή επιφύλαξη της διακριτικής ευχέρειας των δημόσιων φορέων για αναγκαστική απαλλοτρίωση, η οποία επομένως θα μπορούσε να λειτουργεί ως ένα διαπραγματευτικό όπλο μεταξύ αυτών και των ιδιοκτητών των επίμαχων κτιρίων. Ειδικότερα, διευκρινίζεται ότι το Δημόσιο καθώς και οι οικείοι Ο.Τ.Α. μπορούν, κατά την κείμενη νομοθεσία, να αποφασίσουν την αναγκαστική απαλλοτρίωση των κτισμάτων που υπάγονται στις διατάξεις του νόμου αυτού, σε περίπτωση που δεν καταστεί εφικτή η συναίνεση των ιδιοκτητών τους.

Η καινοτομία αυτή του νόμου ωστόσο παρέμεινε ανενεργή αν και αρκετοί ιδιοκτήτες ξενοδοχείων ανταποκρίθηκαν και ξεκίνησαν την εκπόνηση μελετών για να ενταχθούν στο ευεργετικό του καθεστώσ. Ειδικότερα, δεν εκδόθηκε η προβλεπόμενη στο άρ. 7 κανονιστική απόφαση του Υπουργού Αιγαίου για τον καθορισμό της διαδικασίας και υποβολής και κρίσης των αιτήσεων, καθώς και των δικαιολογητικών που συνοδεύουν την αίτηση.

Η απόσυρση, αν και ανενεργός, θεσμοθετήθηκε και στο Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης. Προβλέφθηκε δηλαδή η κατεδάφιση καταλυμάτων και οχλούντων κτιρίων και η προώθηση προγραμμάτων ανάπλασης για την περιβαλλοντική αναβάθμιση των περιοχών τουριστικού ενδιαφέροντος, κατά προτεραιότητα στις ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές, στο πλαίσιο της γενικής κατεύθυνσης για την προσέλκυση σημαντικών για την εθνική οικονομία τουριστικών επενδύσεων. Για να υλοποιηθεί η κατεύθυνση του Πλαισίου για την απόσυρση χρειάζεται νομοθετική ρύθμιση που να εξειδικεύει τον τρόπο εφαρμογής της. Η διαδικασία της απόσυρσης θα περιλάμβανε την αποζημίωση των ιδιοκτητών είτε με χρήματα είτε με μεταφορά συντελεστή δόμησης ενώ κατά περίπτωση θα προβλεπόταν η απαλλοτρίωση και κατεδάφιση του ακινήτου ή η αλλαγή της χρήσης του, όπως η μετατροπή ενός παλαιού εργοστασίου σε τουριστικό κατάλυμα.

Εξάλλου, η απόσυρση κτιρίων προβλέφθηκε σε διάφορα σημεία του Ειδικού Πλαισίου για το Χωροταξικό Σχεδιασμό και την Αειφόρο Ανάπτυξη, για τον Τουρισμό, ήδη στην αρχική του μορφή, του 2009.

---

²⁴ «Ενισχύσεις ιδιωτικών επενδύσεων για την οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας και άλλες διατάξεις».

8.2 Διατηρητέα κινητά πράγματα με απόφαση του Υπουργού Αιγαίου

Σύστοιχη με την αναβάθμιση κτιριακών εγκαταστάσεων και του οικείου τοπίου είναι η ρύθμιση του άρ. 9 του νόμου για την απόσυρση. Εισάγεται διακριτική ευχέρεια του Υπουργού Αιγαίου για το χαρακτηρισμό κινητών πραγμάτων ως διατηρητέων.

Ειδικότερα, με υπουργική απόφαση κατόπιν έκθεσης των αρμόδιων υπηρεσιών του Υπουργείου Αιγαίου η οποία πρέπει να φέρει αιτιολογία, μπορεί να χαρακτηρίζονται ως διατηρητέα, λόγω του ιδιαίτερου ιστορικού, λαογραφικού, τεχνικού και αισθητικού τους χαρακτήρα, κινητά πράγματα, κατά την έννοια του άρ. 948 Α.Κ., καθώς και σκάφη ιδιαίτερης ναυπηγικής τέχνης ή παλαιότητας (π.χ. τρεχαντήρια, περάματα, βαρκαλάδες, караβόσκαρα κ.λ.π.) και να επιβάλλονται όροι και κανόνες προστασίας, φύλαξης και ανάδειξής τους.

Πρόκειται για μία πρωτότυπη ρύθμιση η οποία εισάγει ένα παράλληλο καθεστώς δυνητικού χαρακτηρισμού έναντι του παραδοσιακού, που συνίσταται στις ρυθμίσεις του πολιτιστικού Ν. 3028/2002 και συνεπάγεται πανελλαδικής εμβέλειας αρμοδιότητα του Υπουργείου Πολιτισμού. Ενώ δηλαδή υπήρχε το διττό καθεστώς για τα νεότερα ακίνητα μνημεία, σε περίπτωση ενεργοποίησης της διάταξης του άρ. 9 προκύπτει ένας πλουραλισμός στην εφαρμογή καθεστώτων και για τα κινητά, πράγμα ενδεικτικό πολυνομίας και έλλειψης της επιθυμητής συνοχής.

Το καθεστώς του Υπουργείου Αιγαίου είναι υπερβολικά λακωνικό και αρκετά απλό καθώς, για παράδειγμα, δεν εισάγονται δύο κατηγορίες διατηρητέων κινητών πραγμάτων, σε αντιδιαστολή με τα υπεραιώνόβια και τα νεότερα ή βραχύβια μνημεία. Τα κριτήρια του χαρακτηρισμού είναι σχεδόν της ίδιας ευρύτητας με εκείνα για το χαρακτηρισμό με βάση τον πολιτιστικό νόμο. Όσον αφορά τη ρύθμιση για τα ναυπηγήματα, προβληματίζει νομοτεχνικά καθώς και αυτά αποτελούν κινητά πράγματα και θα μπορούσε να αντιστοιχεί σε μία αυτοτελή νομοθετική διάταξη. Επί της ουσίας όμως, ορθά επιχειρείται να δοθεί έμφαση στα πλεούμενα λόγω της ιδιαιτερότητας του χώρου εφαρμογής της σχετικής διάταξης.

Ενότητα 9. Εισαγωγή στο Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό

9.1 Θέσπιση και σκοπός του Πλαισίου

Με την απόφαση 24208 «Έγκριση Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού» εισήχθη για πρώτη φορά ένα ειδικό πλαίσιο για τον τουρισμό. Ωστόσο, νέα ώθηση στον ελληνικό τουρισμό δίνει πλέον το αναθεωρημένο πλαίσιο, που τέθηκε σε ισχύ με την απόφαση της Επιτροπής συντονισμού της κυβερνητικής πολιτικής στον τομέα του χωροταξικού σχεδιασμού και της αειφόρου ανάπτυξης²⁵. Το νέο ειδικό πλαίσιο αντικαθιστά το αρχικό, μόλις μία τριετία από τη θέσπισή του, στην οποία όμως συνέβησαν δραματικά γεγονότα σε εσωτερικό και διεθνές επίπεδο, όπως η τρέχουσα δημοσιονομική κρίση της Ελλάδας και οι επαναστάσεις και ανατροπές καθεστώτων γνωστές με τον όρο «αραβική άνοιξη» ακόμη και σε χώρες με αρχαιολογικό πλούτο και τουριστική παράδοση, σαν την Αίγυπτο.

Σε κάθε περίπτωση, επισημαίνεται ότι ο τουρισμός έχει και την αρνητική πλευρά του, ιδίως σε διάφορες περιοχές του εξωτερικού. Στις παραβατικές συμπεριφορές περιλαμβάνονται ο σεξοτουρισμός, ο ναρκοτουρισμός και ο παράνομος ιατρικός τουρισμός ενώ στις ιδιαίτερες (και συζητήσιμες) μια μεγάλη σειρά ετερόκλητων ενασχολήσεων όπως σκοτεινός τουρισμός, ο τουρισμός ακραίου κινδύνου, καθώς και ειδικότερες περιπτώσεις όπως ο τουρισμός τζόγου, ο τουρισμός των pride parades και ο τουρισμός αυτοκτονίας²⁶.

Σκοπός του αρχικού Πλαισίου ήταν η παροχή κατευθύνσεων, κανόνων και κριτηρίων για τη χωρική διάρθρωση, οργάνωση και ανάπτυξη του τουρισμού στον ελληνικό χώρο και των αναγκαίων προς τούτο υποδομών καθώς και η διατύπωση ενός ρεαλιστικού προγράμματος δράσης για την επόμενη δεκαπενταετία (2009-2024). Βασικός άξονας που διέτρεχε το περιεχόμενο του Πλαισίου ήταν η προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος η οποία εξάλλου αποτελεί προϋπόθεση για την επιβίωση και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του τομέα.

Σκοπός του νέου Πλαισίου είναι μεταξύ άλλων η εξειδίκευση και συμπλήρωση των βασικών κατευθύνσεων, προτεραιοτήτων και επιλογών του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού

²⁵Υπ' αριθμ. 67659. «Έγκριση τροποποίησης Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού», ΦΕΚ Β' 3155, 12 Δεκεμβρίου 2013.

²⁶ Βλ. Π. Λύτρας, Α. Παπαγεωργίου, *Ο τουρισμός που πληγώνει... Η αθέατη και δυσφημιστική πλευρά του*, Εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα 2014, ιδίως σ. 23.

και Αειφόρου Ανάπτυξης, στον κλάδο του τουρισμού καθώς και η προσέλκυση σημαντικών για την εθνική οικονομία τουριστικών επενδύσεων μέσω ενός σταθερού υπερκείμενου πλαισίου σχεδιασμού για τη χωροθέτηση επιχειρήσεων που σχετίζονται με τον τουρισμό.

9.2 Κατηγοριοποίηση του εθνικού χώρου και κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης

Στο άρθρο 4, ο εθνικός χώρος προσεγγίζεται βάσει:

- A. της έντασης και του είδους της τουριστικής ανάπτυξης («δραστηριότητας» κατά το αρχικό πλαίσιο),
- B. των γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών («γεωμορφολογίας» κατά το αρχικό πλαίσιο) και
- Γ. της ευαισθησίας των πόρων του χώρου, δηλαδή των «περιβαλλοντικών και πολιτιστικών» πόρων (κατά ορολογία που δεν υπήρχε στο αρχικό πλαίσιο).

Οι κατηγορίες περιοχών του άρθρου αυτού απεικονίζονται σε συνημμένο διάγραμμα με τίτλο «Χάρτης Βασικών Κατευθύνσεων Χωρικής Οργάνωσης του τουρισμού».

Με την εφαρμογή των πιο πάνω κριτηρίων ο εθνικός χώρος κατατάσσεται στις ακόλουθες κατηγορίες:

1. Περιοχές του εθνικού χώρου με βάση το κριτήριο της έντασης και του είδους της τουριστικής ανάπτυξης

(A). Αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές

Πρόκειται για νέα κατηγορία, αντί των δύο αυτοτελών κατηγοριών που περιλάμβανε το αρχικό ειδικό πλαίσιο.

(A1) Αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές

Στην κατηγορία αυτή υπάγονται περιοχές του εθνικού χώρου αναπτυγμένες τουριστικά, που προορίζονται για αναβάθμιση, βελτίωση και διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος. Για αυτές το αρχικό πλαίσιο έκανε λόγο για «αναγνωρίσιμη τουριστική ταυτότητα» με ισχυρή φήμη.

Για τις περιοχές αυτές δίνονται διάφορες κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης, όπως:

α. Ανάλυση δράσεων αποφόρτισης και προστασίας των φυσικών και ανθρωπογενών πόρων που δέχονται υψηλές πιέσεις, ιδίως με την εφαρμογή ολοκληρωμένων πρακτικών διαχείρισης των υδατικών πόρων και των υγρών και στερεών αποβλήτων και την προώθηση ενεργειακής αποδοτικότητας των εγκαταστάσεων (προώθηση ΑΠΕ, βιοκλιματικών μεθόδων σχεδιασμού κ.ά.),

β. δράσεις εξυγίανσης περιοχών μέσω επανάχρησης αξιόλογων κτιρίων ή συνόλων, καθώς και μέσω παροχής κινήτρων για μετατροπή παραδοσιακών ή διατηρητέων κτιρίων σε ξενοδοχειακές μονάδες, για μερική ή ολική απόσυρση μη αξιόλογων, απαξιωμένων ή «εγκαταλελειμμένων»

(κατά προσθήκη έναντι του αρχικού πλαισίου) κτιρίων και εγκαταστάσεων χρήσης τουρισμού, και για κατεδάφιση κτιρίων (και όχι μόνον «χρήσης τουρισμού», όπως προέβλεπε το αρχικό πλαίσιο) που προσβάλλουν το τοπίο (κατεύθυνση παραπλήσια με την προαναφερθείσα για την απόσυρση κτιρίων τουριστικής χρήσης).

γ. Αναβάθμιση και μετατροπή υφισταμένων ξενοδοχειακών καταλυμάτων σε σύνθετα τουριστικά καταλύματα (πρωτότυπη πρόβλεψη, έναντι του αρχικού πλαισίου).

A2. Αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές

Στην κατηγορία αυτή υπάγονται περιοχές που έχουν αποκτήσει ή εμφανίζουν σταδιακά σημαντική δυναμική τουριστικής ανάπτυξης και προορίζονται κατά προτεραιότητα έναντι των άλλων τουριστικών δραστηριοτήτων για ολοκληρωμένες και οργανωμένες τουριστικές παρεμβάσεις με αναπτυξιακό χαρακτήρα.

Προβλέπονται διάφορα μέτρα όπως:

α. Προώθηση μέτρων εξοικονόμησης ενέργειας και βελτίωσης της ενεργειακής αποδοτικότητας των εγκαταστάσεων (προώθηση ΑΠΕ, βιοκλιματικών μεθόδων σχεδιασμού κ.ά.),

β. Κατασκευή νέων, συμπλήρωση και αναβάθμιση υφιστάμενων τεχνικών, κοινωνικών (περίθαλψης και αθλητισμού), περιβαλλοντικών και πολιτιστικών υποδομών (όπως μουσεία ή, κατά τη ρητή πρόβλεψη στο αρχικό πλαίσιο «τεχνολογικά – θεματικά πάρκα», κλπ.).

γ. Επανάχρηση αξιόλογων κτιρίων ή συνόλων και παροχή κινήτρων για μετατροπή παραδοσιακών ή διατηρητέων κτιρίων σε ξενοδοχειακές μονάδες,

δ. Αναβάθμιση και μετατροπή υφισταμένων ξενοδοχειακών καταλυμάτων σε σύνθετα τουριστικά καταλύματα (πρωτότυπη πρόβλεψη, έναντι του αρχικού πλαισίου).

ε. Χωροθέτηση οργανωμένων κατασκηνώσεων, δηλαδή κάμπινγκ (πρωτότυπη πρόβλεψη, έναντι του αρχικού πλαισίου).

(B) Περιοχές ενδεικνύμενες για την ανάπτυξη ειδικών – εναλλακτικών μορφών τουρισμού

Η κατηγορία αυτή διακρίνεται σε δύο υποκατηγορίες:

B1. Περιοχές με περιθώρια ανάπτυξης ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού

Στην υποκατηγορία αυτή εντάσσεται ένας αριθμός νησιών (π.χ. Σαμοθράκη) καθώς και οι κατονομαζόμενες στο ίδιο το πλαίσιο 16 περιοχές ή ομάδες περιοχών της ορεινής Χώρας, συμπεριλαμβανομένων και περιοχών της Κρήτης και της Εύβοιας, π.χ. Ορεινός χώρος Πελοποννήσου (Παναχαϊκό, Χελμός, Ζήρεια, Ερύμανθος, Μαίναλο, Πάρνωνας και Ταΰγετος, ορεινή κεντρική Μεσσηνία και Νέδα).

Προβλέπονται διάφορα μέτρα όπως:

α. Δημιουργία δικτύων μονοπατιών (εθνικών, ευρωπαϊκών) και διαδρομών («δρόμοι» καπνού, αμπέλου, ελιάς κ.ά.) περιβαλλοντικής ευαισθησίας και εκπαίδευσης.

β. Αναβάθμιση και μετατροπή υφισταμένων ξενοδοχειακών καταλυμάτων σε σύνθετα τουριστικά καταλύματα ήπιας ανάπτυξης (πρωτότυπη πρόβλεψη, έναντι του αρχικού πλαισίου).

B2 Πόλοι εντατικής ανάπτυξης ειδικών μορφών τουρισμού

Ακολουθούνται οι ρυθμίσεις της υποκατηγορίας Α2.

B.2.1 Περιοχές εγκαταστάσεων χιονοδρομικών κέντρων, καθώς και οι οικισμοί που τα περιβάλλουν.

Στο αρχικό πλαίσιο γινόταν ρητή αναφορά στις περιοχές εγκαταστάσεων των υφιστάμενων χιονοδρομικών κέντρων Χελμού, Παρνασσού, Τυμφρηστού και Βερμίου.

B.2.2. Λουτροπόλεις

Είναι πόλοι που διαθέτουν τα εξής ειδικότερα χαρακτηριστικά:

- α. Έναν ή περισσότερους αναγνωρισμένους, σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, ιαματικούς φυσικούς πόρους,
- β. Κατάλληλες εγκαταστάσεις για την εφαρμογή του ιαματικού μέσου ή μέσων,
- γ. Επάρκεια πόσιμου νερού,
- δ. Επαρκείς συγκοινωνιακές συνδέσεις.

Γ. Μητροπολιτικές περιοχές

Τα μητροπολιτικά συγκροτήματα Αθήνας και Θεσσαλονίκης αποτελούσαν ιδιαίτερη κατηγορία και στο αρχικό πλαίσιο και ταυτίζονται με τα όρια εφαρμογής των Ρυθμιστικών Σχεδίων Αθήνας (πλην της Χωρικής Ενότητας Νησιωτικής Αττικής) και Θεσσαλονίκης.

Στο αρχικό πλαίσιο ίσχυαν οι προαναφερθείσες κατευθύνσεις για τις αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές (δηλαδή της ισχύουσας στο νέο πλαίσιο υποκατηγορίας Α1) πλην εξαιρέσεων, π.χ. αποκλειόταν η παροχή κινήτρων για την απόσυρση κτιρίων χρήσης τουρισμού που προσβάλλουν το τοπίο. Στο νέο πλαίσιο ακολουθούνται όλες οι κατευθύνσεις για τις αναπτυγμένες περιοχές (και για την απόσυρση κτιρίων χρήσης τουρισμού), με την προσθήκη και άλλων κατευθύνσεων όπως η αναβάθμιση του ρόλου των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς, πράγμα σημαντικό σε εκτεταμένες και πυκνοκατοικημένες περιοχές με ποικιλία μέσων συγκοινωνίας, συμπεριλαμβανομένου και του δικτύου μέσων σταθερής τροχιάς όπως ηλεκτρικά λεωφορεία, μετρό κ.ο.κ.,

Δ. Νησιά και παράκτιος χώρος

Η κατηγορία αυτή υπήρχε και στο αρχικό πλαίσιο και διακρίνεται σε δύο υποκατηγορίες.

Δ1. Νησιά

Η υποκατηγορία αυτή καταλαμβάνει το σύνολο της εδαφικής περιφέρειας των νησιών, πλην της Εύβοιας και της Κρήτης, και διακρίνεται περαιτέρω σε τρεις ομάδες:

Ομάδα Ι. Τουριστικά αναπτυγμένα και αναπτυσσόμενα νησιά

Η Ομάδα αυτή περιλαμβάνει 46 νησιά με σχετικά μικρή γεωγραφική έκταση. Στην ενιαία πλέον κατηγορία των ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων νησιών προστίθενται τα νησιά Αλόνησος, Κύθνος, Αμοργός, Αστυπάλαια, Ίος, Κέα, Μήλος, Σαμοθράκη, Τήνος και Φολέγανδρος ενώ μεταφέρονται στην κατηγορία των μικρών ή με προβλήματα νησιών η Κίμωλος και η Ανάφη. Έτσι, στην κατηγορία των ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων νησιών ανήκουν πλέον τα εξής νησιά:

Αίγινα, Αλόνησος, Αμοργός, Άνδρος, Αντίπαρος, Αστυπάλαια, Ζάκυνθος, Θάσος, Θήρα, Ιθάκη, Ικαρία, Ίος, Κάλυμνος, Κάρπαθος, Κάσος, Κέα, Κέρκυρα, Κεφαλλονιά, Κύθηρα, Κύθνος, Κως, Λέρος, Λευκάδα, Λέσβος, Λήμνος, Μήλος, Μύκονος, Νάξος, Πάρος, Πάτμος, Πόρος, Ρόδος, Σαμοθράκη, Σάμος, Σέριφος, Σκιάθος, Σκόπελος, Σκύρος, Σπέτσες, Σύμη, Σύρος, Τήνος, Ύδρα, Φολέγανδρος, Χίος. Κατά το αρχικό πλαίσιο, σε αυτήν την Ομάδα επιτρέπονταν μικρές ξενοδοχειακές ομάδες (μέχρι 100 κλινών) εντός ορίων οικισμών. Ο αριθμός των νέων κλινών δεν μπορούσε να υπερβαίνει ετησίως το 5% του αριθμού των υφιστάμενων κλινών στην αρχή του έτους. Σε αυτήν την Ομάδα πλέον επιτρέπονται μόνο νέες μονάδες τεσσάρων και πέντε αστέρων, οργανωμένοι υποδοχείς και σύνθετα τουριστικά καταλύματα. Επισημαίνεται ότι στο νέο πλαίσιο αίρονται περιορισμοί με στόχο την τόνωση του τουρισμού, όπως εκείνοι που αφορούν το ποσοστό των ετήσιων κλινών.

Ομάδα II. Σχετικά μικρά νησιά με προβλήματα ανάπτυξης

Στην Ομάδα αυτή περιλαμβάνονται τα υπόλοιπα (πλην Εύβοιας και Κρήτης που αντιμετωπίζονται σαν ηπειρωτικός χώρος) κατοικημένα νησιά που δεν περιλαμβάνονται στην Ομάδα I. Στα μικρά νησιά αυτής της κατηγορίας, η αρτιότητα για τις εκτός σχεδίου περιοχές ορίζεται στα 15 στρέμματα και επιτρέπονται 8, 9 και 10 κλίνες ανά στρέμμα σε πέντε, τεσσάρων και τριών αστέρων μονάδες, αντίστοιχα. Για νέα ξενοδοχεία (εντός σχεδίου ή οικισμού) επιτρέπεται μόνον η ανέγερση μονάδων τριών, τεσσάρων και πέντε αστέρων και μέχρι 100 κλίνες.

Ομάδα III. Βραχονησίδες και Ακατοίκητα νησιά.

(Δ2) Παράκτιος χώρος

Πρόκειται για περιοχές της ηπειρωτικής χώρας, καθώς και της Κρήτης και της Εύβοιας, που εμπίπτουν εντός χερσαίας ζώνης πλάτους 350 μέτρων από τη γραμμή του αιγιαλού. Οι περιοχές αυτές έχουν ιδιαίτερη σημασία για την ανάπτυξη του τουρισμού, ενώ χαρακτηρίζονται συνήθως από ιδιαίτερος έντονο ανταγωνισμό χρήσεων γης και οικονομικών δραστηριοτήτων.

(Ε). Ορεινές περιοχές

Πρόκειται για τις περιοχές της ηπειρωτικής χώρας, καθώς και της Κρήτης και της Εύβοιας, που εκτείνονται σε υψόμετρο άνω των 800 μέτρων. Μία από τις πολλές αλλαγές που υιοθέτησε

το νέο πλαίσιο έναντι των ρυθμίσεων του παλαιού είναι το όριο των 800 μέτρων αντί των 600. Διευκρινίζεται ότι αποτελούν οι περιοχές αυτές διακριτή κατηγορία περιοχών έναντι της υποκατηγορίας Β1.

(ΣΤ). Πεδινές και ημιορεινές περιοχές

Πρόκειται για περιοχές της ηπειρωτικής χώρας που δεν κατατάσσονται στις υποκατηγορίες Δ.2 (παράκτιος χώρος) και Ε (ορεινός χώρος). Συμπεριλαμβάνουν και τον πεδινό ή ημιορεινό χώρο της Εύβοιας και της Κρήτης.

3. Περιοχές του εθνικού χώρου με βάση το κριτήριο της ευαισθησίας των περιβαλλοντικών και πολιτιστικών πόρων

Πρόκειται για περιοχές και οικισμούς ειδικού αρχιτεκτονικού, πολιτιστικού, ιστορικού ή περιβαλλοντικού χαρακτήρα, οι οποίες διακρίνονται στις εξής κατηγορίες (με μορφή καταλόγου εμπλουτισμένου και ενημερωμένου σε σχέση με εκείνον του αρχικού πλαισίου):

Ζ. Περιοχές του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών

Περιλαμβάνονται όλες οι περιοχές του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών του Ν. 3937/2011 «Προστασία της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις», όπως έχουν οριοθετηθεί σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις. Η εποπτεία της λειτουργίας και ο κεντρικός συντονισμός του Συστήματος για τη βιολογική ποικιλότητα ανήκει στο Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.

Η. Προστατευόμενοι και εγκαταλελειμμένοι οικισμοί

Περιλαμβάνονται πλέον όχι απλώς οι οικισμοί που χαρακτηρίζονται ως παραδοσιακοί σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία και άλλοι οικισμοί που προστατεύονται με ειδικά νομοθετικά καθεστώτα, αλλά για πρώτη φορά (με το νέο πλαίσιο) και οι οικισμοί με πληθυσμό μικρότερο των 200 κατοίκων, σύμφωνα με την εκάστοτε τελευταία απογραφή. Το γεγονός ότι προβλέπεται ότι οι εγκαταλελειμμένοι οικισμοί της Χώρας, δηλαδή συνήθως χωριά, εντάσσονται στην ίδια κατηγορία με την επίσημη κατηγορία των παραδοσιακών οικισμών και των άλλων τυπικά προστατευόμενων περιοχών αποτελεί μία σημαντική παράμετρο του νέου πλαισίου, με κοινωνική ευαισθησία και με αντισταθμιστική δυναμική έναντι του οικονομικού και κυρίως δημογραφικού μαρασμού της υπαίθρου. Ειδικότερα, προβλέπεται μεταξύ άλλων η αξιοποίηση εγκαταλελειμμένων οικισμών με αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, με τη μετατροπή κτιρίων σε καταλύματα ή και με νέες μεγαλύτερου μεγέθους επενδύσεις (αύξηση μέχρι και 20% της υφιστάμενης δομημένης επιφάνειας), με κίνητρα είτε προς τους σημερινούς ιδιοκτήτες είτε προς ενδιαφερόμενους επενδυτές.

Θ. Αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία και ιστορικοί τόποι

Περιλαμβάνονται οι χώροι που έχουν χαρακτηριστεί ως αρχαιολογικοί, τα μνημεία του Καταλόγου Παγκόσμιας Κληρονομιάς (π.χ. Επικούρειος Απόλλωνας) και οι ιστορικοί τόποι που είναι εγγεγραμμένοι στον Κατάλογο Μνημείων Μείζονος Σημασίας του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού.

Η κατεύθυνση που δίνεται συνίσταται στην εξασφάλιση της προσβασιμότητας, της επισκεψιμότητας και της οργάνωσής τους (πράγμα που σημαίνει ότι οι αρχαιολογικοί χώροι κατά κανόνα πρέπει να αποτελούν «ανοικτά μουσεία», μολονότι δεν χρησιμοποιείται ρητά αυτός ο όρος στο Πλαίσιο), ο (προβλεπόμενος για πρώτη φορά στο νέο πλαίσιο) εξωραϊσμός του περιβάλλοντος χώρου, ο έλεγχος χρήσεων και της εγκατάστασης δικτύων υποδομής, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η βέλτιστη ανάδειξή τους.

I. Περιοχές ιδιαίτερου χαρακτήρα

Πρόκειται για μία νέα πρωτότυπη κατηγορία, έναντι του αρχικού πλαισίου. Περιλαμβάνονται περιοχές με αξιόλογα τοπία, ιδιαίτερα γεωμορφολογικά, αρχιτεκτονικά, ιστορικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά, όπως τα Ζαγοροχώρια, το Πήλιο, η Μάνη, η Πάτμος, οι καστροπόλεις της Χίου κλπ. Ο λεπτομερής προσδιορισμός αυτών των περιοχών ορίζεται ότι θα γίνει μέσω του υποκείμενου σχεδιασμού με ανάλογη εξειδίκευση των κατευθύνσεων του ειδικού χωροταξικού πλαισίου για τον τουρισμό.

Ενότητα 10. Ειδικές μορφές τουρισμού κατά το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό

10.1 Αστικός Τουρισμός

Το πλαίσιο δίνει και ιδιαίτερες κατευθύνσεις για τις σημαντικότερες περιπτώσεις ειδικών μορφών τουρισμού. Ειδικότερα, αναφέρεται, στο άρ.6, στις ειδικές μορφές τουρισμού, χωρίς όμως να καθορίζει το περιεχόμενο της έννοιας «ειδικές μορφές τουρισμού». Οι αυτοτελώς αναφερόμενες, κατά ενδεικτική και όχι περιοριστική απαρίθμηση, στο πλαίσιο ειδικές μορφές τουρισμού είναι:

- 1) ο συνεδριακός – εκθεσιακός τουρισμός,
- 2) ο αστικός τουρισμός,
- 3) ο θαλάσσιος τουρισμός,
- 4) ο πολιτισμικός τουρισμός,
- 5) ο αθλητικός τουρισμός,
- 6) ο ιαματικός και θεραπευτικός τουρισμός,
- 7) ο τουρισμός υπαίθρου,
- 8) ο γεωτουρισμός,
- 9) άλλες ειδικές – εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Ειδικότερα, όσον αφορά τον αστικό τουρισμό, έχει απαλειφθεί στο νέο πλαίσιο η ρήτρα του παλαιού πλαισίου ότι αυτός προωθείται κατά προτεραιότητα στην Αθήνα, στη Θεσσαλονίκη, στις μεγάλες πόλεις (Πάτρα, Λάρισα, Ηράκλειο) και σε τουριστικές περιοχές με αξιόλογα αστικά κέντρα (όπως ο Βόλος, το Ναύπλιο, η Χώρα της Κέρκυρας, η Χώρα της Ρόδου, η Πόλη των Χανίων, τα Ιωάννινα, η Καστοριά, η Καβάλα, η Ξάνθη, η Ερμούπολη, η Μυτιλήνη, η Κως, η Καλαμάτα, η Κομοτηνή, η πόλη του Ρεθύμνου, η Χαλκίδα, η Κοζάνη, τα Τρίκαλα, η Λαμία, η Δράμα, η χώρα της Καλύμνου). Προτεινόταν ρητά για όλες τις παραπάνω πόλεις η κατά προτεραιότητα προώθηση δράσεων, που αφορούν την ανάδειξη και αναβάθμιση των ιστορικών κέντρων, μνημείων, αρχαιολογικών χώρων και λοιπών αξιόλογων στοιχείων του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντός τους.

Αντιθέτως, το νέο πλαίσιο περιλαμβάνει χωρίς αυτές τις επισημάνσεις αρχής τον εξής κατάλογο δράσεων προς προώθηση:

- α. Υποστήριξη του ρόλου των πόλεων ως αυτόνομων προορισμών τουρισμού σύντομης διάρκειας (city break), πράγμα που αποτελεί πρωτοτυπία του νέου πλαισίου,

- β. Ανάδειξη και αναβάθμιση των ιστορικών κέντρων, μνημείων, αρχαιολογικών χώρων και λοιπών αξιόλογων στοιχείων του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος των αστικών κέντρων, πράγμα που στην ουσία δεν αποτελεί πρωτοτυπία του νέου πλαισίου τουλάχιστον για τις προαναφερθείσες πόλεις, σύμφωνα με τις παραπάνω επισημάνσεις,
- γ. Ένταξη των αστικών κέντρων σε εθνικά και διεθνή δίκτυα βάσει θεματικών ενοτήτων, π.χ. κοινή ιστορία, αρχιτεκτονική, τοπική παραγωγή κ.ά.,
- δ. Αναβάθμιση και επέκταση των παρεχόμενων υπηρεσιών και δραστηριοτήτων σε μουσεία, εκθετήρια, σύγχρονες εγκαταστάσεις πληροφόρησης, φεστιβάλ και άλλες θεματικές ή πολιτιστικές εκδηλώσεις,
- ε. Εκσυγχρονισμός και βελτίωση της ποιότητας του ξενοδοχειακού δυναμικού των αστικών περιοχών με κατασκευή νέων καταλυμάτων υψηλών προδιαγραφών, παράλληλη απόσυρση απαξιωμένων μονάδων κατά τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις, επανάχρηση του υφιστάμενου κτιριακού αποθέματος οποιασδήποτε χρήσης με τη μετατροπή του σε τουριστικά καταλύματα και υποστηρικτικές χρήσεις καθώς και ανάπτυξη οργανωμένων χωρικών υποδοχέων στις ευρύτερες περιοχές των πόλεων,
- στ. Αναβάθμιση του ρόλου των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς, βελτίωση της κυκλοφορίας και της ασφάλειας των πεζών καθώς και της προσβασιμότητας των εμποδιζόμενων ατόμων,
- ζ. Κατάλληλη σήμανση και ενημέρωση των επισκεπτών για τη θέση και το περιεχόμενο των τουριστικών πόρων και εξασφάλιση εύκολης πρόσβασης σε αυτούς, στοιχείο που μπορεί να ερμηνευθεί υπέρ της ανάδειξης των ήδη εντοπισμένων και ενδεχομένως καταχωμένων μνημείων και της αρχαιολογικής ανασκαφής για την αποκάλυψή τους και την επιτόπια διατήρησή τους.

10.2 Θαλάσσιος Τουρισμός

Ο Θαλάσσιος τουρισμός περιλαμβάνει τον τουρισμό κρουαζιέρας, για τον οποίο προβλέπεται η δημιουργία εγκατάστασης εξυπηρέτησης επιβατών κρουαζιέρας (ports of call) σε λιμάνια που έχουν ήδη δυνατότητα ή μπορούν να αποκτήσουν τη δυνατότητα να εξυπηρετούν μεγάλα κρουαζιερόπλοια. Το σημαντικότερο γεγονός που συνέβη το 2013 όσον αφορά την εμπορική ναυτιλία ήταν η ανάπτυξη της κρουαζιέρας στην Ελλάδα. Η απελευθέρωση της κρουαζιέρας και από ελληνικά πλοία είναι γεγονός και οι διεθνείς εταιρείες κρουαζιεροπλοίων επιλέγουν την Ελλάδα και τα ελληνικά νησιά στα προγράμματά τους. Η μεγιστοποίηση της ωφέλειας από την κρουαζιέρα θα έλθει όταν τα λιμάνια της Ελλάδας θα επιλέγονται ως λιμάνια εκκινήσεως της κρουαζιέρας (home ports). Για αυτό στο πλαίσιο προβλέπεται η βελτίωση και ο εκσυγχρονισμός των υφιστάμενων και η δημιουργία πυλών εισόδου επιβατών κρουαζιέρας (home ports) με

σύγχρονες εγκαταστάσεις κατά προτεραιότητα σε αναπτυγμένες, αναπτυσσόμενες και μητροπολιτικές περιοχές που διαθέτουν αεροδρόμια διεθνών συνδέσεων. Οι άλλες υποκατηγορίες του θαλάσσιου τουρισμού είναι:

1. ο τουρισμός με σκάφη αναψυχής (yachting),
2. ο - για πρώτη φορά προβλεπόμενος και ρυθμιζόμενος στο νέο πλαίσιο – αλιευτικός τουρισμός και
3. ο τουρισμός καταδύσεων αναψυχής (με τη δημιουργία θαλάσσιων καταδυτικών πάρκων και της ειδικότερης εκδοχής τους για ενάλιους αρχαιολογικούς χώρους «υποβρύχια μουσεία»).

Ενότητα 11. Ο Πολιτισμικός Τουρισμός κατά το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό

11.1 Πολιτισμικός Τουρισμός

Για την ανάπτυξη του πολιτισμικού τουρισμού απαιτείται:

- Η αναβάθμιση και διασύνδεση του μουσειακού, μνημειακού, αρχαιολογικού και λαογραφικού κεφαλαίου της χώρας, πράγμα πολύ καίριο το οποίο υπαγορεύεται από τη φύση του πράγματος δεδομένου ότι τα μνημεία αποτελούν τη «μήτρα» των μουσείων (τα οποία μάλιστα όταν στεγάζονται σε διατηρητέα κτίρια αποτελούν τα ίδια ακίνητα μνημεία, πέρα από τα τυχόν αρχαία ή νεότερα κινητά μνημεία τα οποία περιέχουν στις συλλογές τους) ενώ και οι αρχαιολογικοί χώροι, όπως έχει αναφερθεί, μπορεί να αποτελούν υπό προϋποθέσεις ανοικτά μουσεία,
- Η διατήρηση και ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και ειδικότερα των ιστορικών κέντρων των πόλεων (πράγμα που σημαίνει ότι τα ιστορικά κέντρα βρίσκονται στο σημείο τομής μεταξύ αστικού και πολιτισμού τουρισμού, ενδεικτικό της σπουδαιότητάς τους για την τουριστική ανάπτυξη της εκάστοτε πόλης), αλλά και μεμονωμένων κτιρίων (ενώ έχει απαλειφθεί το προτεινόμενο στο αρχικό ειδικό πλαίσιο μέτρο της πεζοδρόμησης).
- Η εξασφάλιση της προσβασιμότητας, της επισκεψιμότητας και οργάνωσης των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων και υποστήριξή τους με κατάλληλα έργα υποδομών, πράγμα που υποδηλώνει και την ανάγκη αρχαιολογικών ανασκαφών και αποκάλυψης και επιτόπιας ανάδειξης των μνημείων, όπως έχει ήδη επισημανθεί. Είναι επίσης σημαντικό ότι προτείνεται η ένταξη αυτών των χώρων πολιτισμού σε τουριστικά δίκτυα δεδομένου ότι οι τουρίστες μπορούν να λαμβάνουν γνώση του σχετικού πλούτου μίας ευρύτερης περιοχής στο πλαίσιο της ίδιας εκδρομής τους.
- Η δημιουργία μουσείων και θεματικών πάρκων, συμπεριλαμβανομένων των τεχνολογικών, για την ανάδειξη των πολιτιστικών πόρων και ιδιαιτεροτήτων κάθε περιοχής. Πράγματι, είναι σημαντικό συστατικό της επιτυχίας ενός μουσείου η σύνδεσή του με τη φυσιογνωμία της περιοχής στην οποία δημιουργείται.
- Η ενίσχυση δράσεων για τη δημιουργία πολυχώρων ψηφιακής αναπαράστασης ιστορικών, μυθολογικών και άλλων πολιτιστικών σεναρίων (σύνδεση καινοτομίας – πολιτισμού).
- Η ενίσχυση, προβολή και καθιέρωση φεστιβάλ, πολιτισμικών θεσμών και άλλων σχετικών εκδηλώσεων.

- Η ανάπτυξη του γαστρονομικού τουρισμού και η ένταξή του στο τουριστικό προϊόν (ανάπτυξη βιολογικών προϊόντων, συστημάτων διασφάλισης της ποιότητάς τους και πιστοποίησης της αξίας και της μοναδικότητάς τους). Επισημαίνεται ότι στο παλαιό πλαίσιο γινόταν χρήση του όρου «γαστριμαργικός τουρισμός». Προφανώς εννοείται ο γαστρονομικός τουρισμός, διότι σύμφωνα με το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Μπαμπινιώτης, 1998, σελ. 408-409) *γαστρονομία* είναι η τέχνη της υψηλής μαγειρικής, το σύνολο των κανόνων για την επιλογή των κατάλληλων υλικών και την παρασκευή των εδεσμάτων με στόχο τη γευστική (και οπτική απόλαυση), κάθε δραστηριότητα σχετικά με τη μαγειρική και την απόλαυση του φαγητού, ενώ *γαστρίμαργος* είναι ο λαίμαργος και *γαστριμαργία* είναι η λαιμαργία²⁷.

11.2 Θρησκευτικός Τουρισμός

Ο θρησκευτικός τουρισμός προβλέπεται ως υποκατηγορία του πολιτισμικού τουρισμού.

Στρατηγικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης και ανάπτυξης :

- Ανάδειξη πόλων προσκυνηματικών και θρησκευτικών μνημείων και τόπων (π.χ. Μετέωρα, Πάτμος, Άγιο Όρος), συγκρότηση, οργάνωση και προβολή τους σε δίκτυα.
- Βελτίωση της προσβασιμότητας τους καθώς και των μεταξύ των συνδέσεων.
- Προώθηση μέτρων εξωραϊσμού/ αναβάθμισης και ανάδειξης των λατρευτικών χώρων, των συνοδών τους εγκαταστάσεων διημέρευσης και διαμονής καθώς και του περιβάλλοντα χώρου τους και λοιπών θρησκευτικών μνημείων.
- Διαφύλαξη των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών των μοναστηριών από νέες μη προσαρμοσμένες στο χαρακτήρα τους κτιριακές επεκτάσεις.
- Στήριξη δράσεων που αφορούν στην οργάνωση σχετικών εκδηλώσεων.
- Προώθηση/ στήριξη προγραμμάτων ανταλλαγής επισκέψεων μεταξύ θρησκευτικών κοινοτήτων.

²⁷ Δ. Μυλωνόπουλος, *Τουριστικό Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη 2011, σελ.153, υποσ. 91.

Ενότητα 12. Νομικό καθεστώς της τουριστικής προσέγγισης της πολιτιστικής κληρονομιάς - Ανακεφαλαίωση

12.1 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Η Ελλάδα είναι προικισμένη με πληθώρα αγαθών πολιτιστικής κληρονομιάς.

1. Αναλύστε κριτικά τις θέσεις του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για την πολιτιστική κληρονομιά.
2. Αναλύστε κριτικά τις θέσεις του Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό ως προς: α) τους αρχαιολογικούς χώρους, τα μνημεία και τους ιστορικούς τόπους, β) τις ειδικές μορφές τουρισμού σε σχέση με τους αρχαιολογικούς χώρους, τα μνημεία και τους ιστορικούς τόπους.
3. Επιλέξτε ένα διεθνώς γνωστό αρχαιολογικό χώρο, μνημείο, ιστορικό τόπο ή μουσείο της Ελλάδας και: α) Εφαρμόστε τα παραπάνω σε αυτό το αγαθό, β) συνδέστε το αγαθό αυτό με το νομικό καθεστώς των χορηγιών.

ΟΔΗΓΙΕΣ

Να δημιουργηθεί ένα κείμενο με εξώφυλλο, πίνακα περιεχομένων, Εισαγωγή, κυρίως θέμα διαιρεμένο σε ενότητες, Επίλογο, παραπομπές – υποσημειώσεις, Βιβλιογραφία, με βάση το διδακτικό υλικό του Ανοικτού Ακαδημαϊκού Μαθήματος «Τουριστικό Δίκαιο». Η Εισαγωγή, το κυρίως θέμα και ο Επίλογος πρέπει να έχουν έκταση από 2.500 έως και 3.000 λέξεις χωρίς να υπολογίζονται οι παραπομπές – υποσημειώσεις. Να δοθεί έμφαση στις Ενότητες 6, 7, 9, 10, 11.

12.2 ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΛΕΓΧΟΥ

1. Η Διοίκηση αποφασίζει τη μετατροπή ενός κοινόχρηστου χώρου στάθμευσης οχημάτων σε μία συνοικία της Πάτρας σε κοινωφελή χώρο. Προκύπτει επιδείνωση των όρων διαβίωσης των κατοίκων;
2. Πώς πρέπει να διατυπωθεί με βάση το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης μία πρόταση για οικιστική επέκταση μίας πόλης;
3. Με ποια μέσα το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης συνδέει το φαινόμενο «commuting» και τι προβλέπεται για τα μέσα σταθερής τροχιάς;
4. Ποια κίνητρα προβλέπει ο Ν. 3201/2003 για την απόσυρση ξενοδοχείων και γενικότερα κτιρίων και ποια είναι η σχέση της απόσυρσης που επιφυλάσσει έναντι της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης;
5. Ποιος είναι ο σκοπός του αρχικού και του νέου Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό;
6. Τι συνιστάται στο νέο Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό, ως προς τον αστικό τουρισμό σε πόλεις όπως η Καλαμάτα;
7. Ο ΕΟΤ έχει ενισχυθεί ή αποδυναμωθεί με τις νομοθετικές εξελίξεις του 2014;

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΥ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

1. Ναι, κατά τη νομολογία αλλά θα έπρεπε να συνεκτιμώνται και άλλοι παράγοντες, όπως είναι και η ικανοποίηση και των άλλων, πλην της καλής φυσικής διαβίωσης, αναγκών (κοινωνικών και οικονομικών) των κατοίκων, προκειμένου να κριθεί αν υπάρχει ή όχι επιδείνωση των όρων της συνολικής και όχι μόνο φυσικής διαβίωσης.
2. Η πρόταση θα πρέπει να αιτιολογείται τεκμηριωμένα στη βάση αντικειμενικών αναγκών (δημογραφικών, οικιστικών και παραγωγικών) καθώς το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης υιοθετεί την αρχή της «συμπαγούς» πόλης.
3. Με τον παραδοσιακής μορφής σιδηρόδρομο και τον προαστιακό σιδηρόδρομο ενώ τα μέσα σταθερής τροχιάς θεωρούνται ως ραχοκοκαλιά του συστήματος αστικών συγκοινωνιών.
4. Ως κίνητρα ορίζονται: α. Χρηματική αποζημίωση, για την ολική ή μερική κατεδάφιση κτιρίου. Η αποζημίωση είναι ίση προς την αντικειμενική αξία του κατεδαφιζόμενου κτιρίου, στην οποία συνυπολογίζεται, μόνον όταν η κατεδάφιση είναι μερική, και η αντίστοιχη αξία του οικοπέδου. Η ανωτέρω αξία υπολογίζεται σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 2 του άρ. 3 του Α.Ν. 1521/1950 και τις διατάξεις των άρ. 41 και 41Α του Ν. 1249/1982 και προσαυξάνεται κατά ποσοστό 50%. Η αποζημίωση δεν υπόκειται σε κανένα φόρο, κράτηση ή τέλος. Οι δαπάνες κατεδάφισης, ανάπλασης και αναβάθμισης των κτισμάτων θεωρούνται για τις επιχειρήσεις επενδυτικές, υπαγόμενες στις διατάξεις του άρ. 3 του Ν. 2601/1998, όπως εκάστοτε ισχύει. Για τις δαπάνες αυτές παρέχεται στην επιχείρηση φοροαπαλλαγή σε ποσοστό 100%, η οποία εμφανίζεται στα βιβλία της, σε λογαριασμό αφορολόγητου αποθεματικού, υπό προϋποθέσεις, περιορισμούς και όρους που προβλέπονται στην παρ. 27 του άρ. 6 του Ν. 2601/1998, όπως εκάστοτε ισχύει. Οι προαναφερθείσες δαπάνες, σε κάθε άλλη περίπτωση, βαρύνουν το Δημόσιο. β. Η προσαύξηση της επιχορήγησης που προβλεπόταν στο άρ. 5 του επενδυτικού Ν. 2601/1998 (το οποίο καταργήθηκε με την παρ. 3 του άρ. 12 του Ν. 3299/2004), όπως εκάστοτε ισχύει, κατά 10%, σε περίπτωση υπαγωγής της επένδυσης στις διατάξεις του νόμου αυτού. Εξάλλου, η απόσυρση προβλέπεται ως το συνιστώμενο μέτρο, με ρητή επιφύλαξη της διακριτικής ευχέρειας των δημόσιων φορέων για αναγκαστική απαλλοτρίωση, η οποία επομένως θα μπορούσε να λειτουργεί ως ένα διαπραγματευτικό όπλο μεταξύ αυτών και των ιδιοκτητών των επίμαχων κτιρίων. Ειδικότερα, διευκρινίζεται ότι το Δημόσιο καθώς και οι οικείοι Ο.Τ.Α. μπορούν, κατά την κείμενη νομοθεσία, να αποφασίσουν την αναγκαστική απαλλοτρίωση των κτισμάτων που

υπάγονται στις διατάξεις του νόμου αυτού, σε περίπτωση που δεν καταστεί εφικτή η συναίνεση των ιδιοκτητών τους.

5. Σκοπός του αρχικού Πλαισίου ήταν η παροχή κατευθύνσεων, κανόνων και κριτηρίων για τη χωρική διάρθρωση, οργάνωση και ανάπτυξη του τουρισμού στον ελληνικό χώρο και των αναγκαίων προς τούτο υποδομών καθώς και η διατύπωση ενός ρεαλιστικού προγράμματος δράσης για την επόμενη δεκαπενταετία (2009-2024). Βασικός άξονας που διέτρεχε το περιεχόμενο του Πλαισίου ήταν η προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος η οποία εξάλλου αποτελεί προϋπόθεση για την επιβίωση και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του τομέα. Σκοπός του νέου Πλαισίου είναι μεταξύ άλλων η εξειδίκευση και συμπλήρωση των βασικών κατευθύνσεων, προτεραιοτήτων και επιλογών του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, στον κλάδο του τουρισμού καθώς και η προσέλκυση σημαντικών για την εθνική οικονομία τουριστικών επενδύσεων μέσω ενός σταθερού υπερκείμενου πλαισίου σχεδιασμού για τη χωροθέτηση επιχειρήσεων που σχετίζονται με τον τουρισμό.
6. α. Υποστήριξη του ρόλου των πόλεων ως αυτόνομων προορισμών τουρισμού σύντομης διάρκειας (city break), πράγμα που αποτελεί πρωτοτυπία του νέου πλαισίου, β. Ανάδειξη και αναβάθμιση των ιστορικών κέντρων, μνημείων, αρχαιολογικών χώρων και λοιπών αξιόλογων στοιχείων του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος των αστικών κέντρων, πράγμα που στην ουσία δεν αποτελεί πρωτοτυπία του νέου πλαισίου τουλάχιστον για τις προαναφερθείσες πόλεις, σύμφωνα με τις παραπάνω επισημάνσεις, γ. Ένταξη των αστικών κέντρων σε εθνικά και διεθνή δίκτυα βάσει θεματικών ενοτήτων, π.χ. κοινή ιστορία, αρχιτεκτονική, τοπική παραγωγή κ.ά., δ. Αναβάθμιση και επέκταση των παρεχόμενων υπηρεσιών και δραστηριοτήτων σε μουσεία, εκθετήρια, σύγχρονες εγκαταστάσεις πληροφόρησης, φεστιβάλ και άλλες θεματικές ή πολιτιστικές εκδηλώσεις, ε. Εκσυγχρονισμός και βελτίωση της ποιότητας του ξενοδοχειακού δυναμικού των αστικών περιοχών με κατασκευή νέων καταλυμάτων υψηλών προδιαγραφών, παράλληλη απόσυρση απαξιωμένων μονάδων κατά τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις, επανάχρηση του υφιστάμενου κτιριακού αποθέματος οποιασδήποτε χρήσης με τη μετατροπή του σε τουριστικά καταλύματα και υποστηρικτικές χρήσεις καθώς και ανάπτυξη οργανωμένων χωρικών υποδοχέων στις ευρύτερες περιοχές των πόλεων, στ. Αναβάθμιση του ρόλου των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς, βελτίωση της κυκλοφορίας και της ασφάλειας των πεζών καθώς και της προσβασιμότητας των εμποδιζόμενων ατόμων, ζ. Κατάλληλη σήμανση και ενημέρωση των επισκεπτών για τη θέση και το περιεχόμενο των τουριστικών πόρων και εξασφάλιση εύκολης πρόσβασης σε αυτούς, στοιχείο που μπορεί

να ερμηνευθεί υπέρ της ανάδειξης των ήδη εντοπισμένων και ενδεχομένως καταχωμένων μνημείων και της αρχαιολογικής ανασκαφής για την αποκάλυψή τους και την επιτόπια διατήρησή τους.

7. Νομοθετικές εξελίξεις του 2014 έχουν σημαντικά αποδυναμώσει τον ΕΟΤ προς όφελος της κεντρικής δομής του Υπουργείου Τουρισμού. Για παράδειγμα από την 01.01.2015 η σημαντική αρμοδιότητα που παραδοσιακά είχε ο ΕΟΤ, όσον αφορά τον έλεγχο και την επιβολή των κυρώσεων (π.χ. διοικητική ποινή προστίμου) έναντι των τουριστικών επιχειρήσεων έχει νομοθετικά μεταβιβαστεί στην υπηρεσία του Υπουργείου Τουρισμού. Ωστόσο ο σημαντικός νόμος 4276/2014 «Απλούστευση διαδικασιών λειτουργίας τουριστικών επιχειρήσεων και τουριστικών υποδομών, ειδικές μορφές τουρισμού και άλλες διατάξεις» αναβαθμίζει το ρόλο του ΕΟΤ σε οργανισμό προβολής όχι μόνον του τουριστικού προϊόντος αλλά και της Ελλάδας. Μία άλλη καινοτομία του ίδιου νόμου συνίσταται στο θεσμό της σύμβασης χορηγίας για την τουριστική προβολή, ενώ αποδέκτης της χορηγίας ορίζεται ότι μπορεί να είναι και ο ΕΟΤ.

12.3 ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΗ ΑΣΚΗΣΗ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ

1. Ο Ν. 3201/2003 Α. αποτελεί το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, Β. αποτέλεσε το πρώτο Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον τουρισμό, Γ. αφορά την απόσυρση κτιρίων στα νησιά του Ιονίου Πελάγους, Δ. προβλέπει το χαρακτηρισμό κινητών πραγμάτων ως διατηρητέων.
2. Η «αραβική άνοιξη» αφορά Α. το Μαρόκο, Β. τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, Γ. την Αίγυπτο, Δ. Τίποτα από τα παραπάνω.
3. Στις «παραβατικές συμπεριφορές του τουρισμού» συγκαταλέγονται Α. ο σκοτεινός τουρισμός, Β. ο τουρισμός ακραίου κινδύνου, Γ. ο σεξοτουρισμός. Δ. Όλα από τα παραπάνω.
4. Η Κίμωλος στο ισχύον Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Α. ανήκει στην κατηγορία των μικρών νησιών (με προβλήματα ανάπτυξης), Β. στην κατηγορία των τουριστικά αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων νησιών, Γ. αντιμετωπίζεται σαν ηπειρωτικός χώρος, όπως η Εύβοια και η Κρήτη, Δ. Δεν ισχύει τίποτα από τα παραπάνω.
5. Οι «Περιοχές ιδιαίτερου χαρακτήρα» στο ισχύον Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Α. είναι μία κατηγορία που καταργήθηκε. Β. περιλαμβάνουν περιοχές όπως η Μάνη. Γ. ταυτίζεται με τους αρχαιολογικούς χώρους, τα μνημεία και τους ιστορικούς τόπους. Δ. Δεν ισχύει τίποτα από τα παραπάνω.
6. Ο θρησκευτικός τουρισμός στο ισχύον Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Α. προστέθηκε (ρυθμίζεται για πρώτη φορά), Β. προβλέπεται ως υποκατηγορία του Αστικού Τουρισμού, Γ. προβλέπεται ως αυτοτελής μορφή τουρισμού (αυτοτελής κατηγορία τουρισμού), Δ. Δεν ισχύει τίποτα από τα παραπάνω.
7. Ο ΕΟΤ Α. είναι Ανώνυμη Εταιρεία που ανήκει στο Κράτος, Β. είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, Γ. είναι οργανισμός του Κράτους ο οποίος έχει τη μορφή του Ν.Π.Δ.Δ., Δ. Δεν ισχύει τίποτα από τα παραπάνω.
8. Ο οινοτουρισμός: Α. ρυθμίζεται ρητά στο Νόμο 4002/2011, Β. ρυθμίζεται ρητά στο ισχύον Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό, Γ. ρυθμίζεται ρητά στο Νόμο 4276/2014, Δ. Δεν ισχύει τίποτα από τα παραπάνω.

9. Α. Η βιώσιμη ανάπτυξη συνίσταται σε: Α. προστασία του περιβάλλοντος, Αειφόρο Ανάπτυξη και Προαγωγή του Τουρισμού, Β. Προστασία του Περιβάλλοντος, Κοινωνική Ισότητα και συνοχή και Οικονομική Ευημερία, Γ. Αξιοβίωτη Διαβίωση, Αειφόρο Προσέγγιση των φυσικών πόρων, Διατήρηση της Κληρονομιάς, Δ. Βιώσιμη προσέγγιση του περιβάλλοντος, Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη.
10. Η Ειδική Υπηρεσία Προώθησης και Αδειοδότησης Τουριστικών Επιχειρήσεων: Α. είναι υπηρεσία μίας στάσεως, Β. Ανήκει στον ΕΟΤ, Γ. είναι παράρτημα των Κέντρων Εξυπηρέτησης Πολιτών (ΚΕΠ), Δ. Ισχύουν όλα τα παραπάνω.

**ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΗ ΑΣΚΗΣΗ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ
ΕΠΙΛΟΓΗΣ**

1. Δ
2. Γ
3. Γ
4. Α
5. Β
6. Δ
7. Γ
8. Γ
9. Β
10. Α

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- V. Barbaro, *Professionnels du tourisme et clients: Quel partage de responsabilité?*, Juristourisme 170 – décembre 2014, Dalloz σσ. 44 – 47.
- G. Barrey, J.-L. Michaud, *Code du Tourisme commenté*, 9e édition Dalloz 2014.
- X. Delpéch, *Les droits du tourisme consommateur*, Juristourisme 167 - septembre 2014, σσ. 29-33
- Ch. Lachièze, *Droit du Tourisme*, LexisNexis Paris 2014.
- Π. Λύτρας, Α. Παπαγεωργίου, *Ο τουρισμός που πληγώνει... Η αθέατη και δυσφημιστική πλευρά του*, Εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα 2014.
- Α. Maniatis, *Aspects pénaux et administratifs du droit du tourisme*, RSC 2015-1, σσ. 231-234.
- Α. Μανιάτης, *Αρχαιολογική έρευνα πεδίου και μουσεία*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2010.
- Α. Μανιάτης, *Δίκαιο Τηλεπικοινωνιών*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2005.
- Α. Μανιάτης, *Εισαγωγή στο Πολιτιστικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2008.
- Α. Μανιάτης, *Εργασίες προστασίας μνημείων και καταπολέμηση της αρχαιοκαπηλίας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2010.
- Α. Μανιάτης, *Η εξελικτική πορεία του πολεοδομικού σχεδιασμού*, Νόμος + Φύση Ιανουάριος 2009. www.nomosphysis.org.gr
- Α. Μανιάτης, *Θεσμικές πτυχές των ΜΜΕ υπό την επίδραση των Μ.Μ.Μ.*, Αρχείο Νομολογίας 2006, σσ. 733-739.
- Κ. Μενουδάκος, *Ο χωροταξικός σχεδιασμός στη νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας*, Νόμος + Φύση Μάιος 2008, www.nomosphysis.org.gr.
- Δ. Μυλωνόπουλος, *Τουριστικό Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη 2011.
- Γ. Μυλωνογιάννης, *Ο νέος χωροταξικός νόμος κάνει καλό στις επενδύσεις*, Ελεύθερος Τύπος της Κυριακής Κυριακή 13 Ιουλίου 2008, σ. 18.
- Γ. Ξανθούλης, *Κριτήρια ελέγχου της νομιμότητας της διαδικασίας κατάρτισης και έγκρισης του «Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης» και ο νομικός του χαρακτήρας*, Νόμος + Φύση Δεκέμβριος 2009, www.nomosphysis.org.gr.
- Δ. Χριστοφιλόπουλος, *Πολιτιστικό Δίκαιο. Προστασία πολιτιστικών αγαθών, Δίκαιο & Οικονομία*, Π. Ν. Σάκκουλας Αθήνα 2005.